

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти –другий (магістерський)**

Виконала:

*студентка 6 курсу, 631 групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»*

**КОРОТАШ АНГЕЛІНА
ОЛЕКСАНДРІВНА**

Керівник: канд. пед. наук, доц. **Нікула Н.В.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЧЕРНІВЦІ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ	6
1.1. Формування соціокультурних цінностей як актуальна проблема педагогічної науки та практики.....	6
1.2. Сутність поняття «соціокультурні цінності майбутніх вчителів початкової школи».....	17
1.3. Характеристика структурних компонентів соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи....	25
Висновки до розділу 1	38
 РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ	 39
2.1. Констатувальне дослідження стану сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки	39
2.2. Модель системи формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету	50
2.3. Форми організації процесу формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету	57
2.4. Аналіз традиційних та інноваційних методів формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету	65
Висновки до розділу 2	73
 ВИСНОВКИ	 75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Виклики сьогодення, розвиток розвитку суспільства, трансформація культурних цінностей актуалізують потребу розвитку соціокультурних цінностей у молодого покоління. і Важливість та доцільність підготовки конкурентоспроможних, компетентних фахівців із сформованими соціокультурними цінностями актуалізується також існуючими у нашій державі факторами, які перешкоджають вихованню розвинутої особистості.

Нормативно-правовою базою, зокрема у: Конституції України (1996); Законі України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015), Концепції Концепції «Нова українська школа» (2016) та інших документах, які передбачають формування у молоді моральної життєвої мотивації, активної позиції громадянина, що у свою чергу загострюють проблему підготовки у закладах вищої освіти компетентних професіоналів із сформованою системою цінностей. Варто наголосити, що аксіологічна сфера регулює та мотивує поведінку особистості, а соціокультурні цінності, в свою чергу, відбивають культурні досягнення сучасного суспільства, та властиву цій культурі ментальність і унікальність, що подолали певний шлях становлення і втілились у соціальному досвіді як конкретних соціальних груп, так і окремої особистості, що її суттєвим компонентом. В соціокультурних цінностях синтезується культурне, суспільне та особистісне.

Сьогодні студентство є особливою соціальною групою, яка різниться від інших соціальних груп високим рівнем освіти, сформованою пізнавальною мотивацією, відкритими перспективами, високою соціальною активністю, широкими можливостями та гармонійним поєднанням інтелектуальної і соціальної зрілості. Саме тому, формування соціокультурних цінностей студентської молоді є важливим саме на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Стан дослідження проблеми. Різні аспекти дослідження соціокультурних цінностей розкрито у працях науковців, зокрема: Н. Черниш, О. Ровенчак досліджували сучасне поняття соціокультурного підходу; В. Андрущенко, Г. Вижлецов, І. Зязюн, В. Кремень, В. Ільїн досліджували соціокультурні цінності на міждисциплінарному рівні; В. Кравченко, В. Лисовський, П. Сорокін, Р. Ручка вивчали питання цінностей з точки зору соціології; А. Арнольдов, В. Зелюк, А. Флієр розкривали цінності крізь призму культурології; І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Равчина досліджували соціокультурні цінності у педагогіці.

Знаходимо й ряд дисертаційних досліджень, у яких розкрито; соціокультурні цінності змісту дисциплін Л. Демідова; формування соціокультурних ціннісних орієнтацій учнів Д. Даянова; світоглядна позиція педагога про сучасну сім'ю як соціокультурну цінність О. Карасьова та ін..

Не применшуючи значення вищеописаних наукових досліджень, вважаємо за необхідне здійснити теоретичний аналіз формування соціокультурних цінностей у студентів на етапі професійної підготовки. Тому, темою наукового дослідження обрано: **«Формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету»**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати систему формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету.

Відповідно до мети нами визначено наступні **задачі**:

1. Вивчити стан дослідження проблеми у педагогічних поглядах учених.
2. Здійснити структурно-змістовий аналіз соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.
3. Емпірично дослідити стан сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

4. Теоретично обґрунтувати систему формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки

Об'єкт дослідження – формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету.

Предмет дослідження – система формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання поставлених завдань нами використано комплекс **методів педагогічного дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз, порівняння, систематизація наукових джерел і базових понять, узагальнення, моделювання;
- *емпіричні* – опитування (анкетування, тестування) констатувальний експеримент;
- *статистичні*: кількісний аналіз отриманих результатів; математичні методи для узагальнення отриманих результатів.

Теоретичне значення роботи полягає в розкритті сутності соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи; визначенні компонентів досліджуваного явища; описі системи формування соціокультурних цінностей в умовах освітнього закладу: моделі, педагогічних умов, форм, методів, засобів.

Практичне значення роботи полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використаними в організації освітнього процесу освітнього закладу з метою формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Також, можуть бути використані студентами педагогічних навчальних закладів під час вивчення дисциплін професійного спрямування.

Структура роботи. Магістерська робота представлена вступом, двома розділами, підрозділами, висновками, списком використаних джерел та додатками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УНІВЕРСИТЕТУ

1.1. Формування соціокультурних цінностей як актуальна проблема педагогічної науки та практики

Сьогодні людина як частина культури уособлює сукупність основних способів виробництва та взаємовідносин з природою, які визнаються і продукуються суспільством, також охоплює мораль, вірування, цінності, особливості соціальної поведінки і способ міжособистісного спілкування, мову, спосіб передачі досвіду від покоління до покоління. Соціокультурні цінності об'єднують соціокультурні особливості того чи іншого суспільства, соціальні аспекти певної особистості та різних соціальних груп. Саме тому, феномен соціокультурних цінностей особистості, що має філософське, соціологічне, культурологічне й психологічне коріння.

Так, у *філософії* питання соціокультурних цінностей досліджено В. Андрущенко, Є. Борінштейном, Г. Вижлецовим, В. Ільїним, В. Тугариновим, О. Якимовою та ін. Переважно філософська наука соціокультурні цінності досліджує у межах аксіології – філософського вчення про природу та походження цінностей, їх місце в реальній дійсності та структурі ціннісного світу, зв'язки цінностей між собою, з культурними і соціальними факторами, структурою особистості (Гусинский, 2000).

Чи малий внесок у розкриття сутності цінностей та ціннісних орієнтацій у філософській площині зробив В. Тугаринов, який акцентував у вагу на тому, що ціннісний світ кожної людини є широким, тому автор наголошує на існуванні певних «наскрізних цінностей», які є стрижневими для будь-якої особистості в будь-якій сфері життєдіяльності, для представників різних культур. У праці «Про цінності життя і культури» В. Тугаринов обґрунтував цінності культури, які відображають

універсальність ідей життя та їх незалежність від потреб людини. До цінностей культури автор відносить «свободу», «справедливість», «істину», «добро», «красу» (Тугаринов, 1960, с. 127).

Цінності, як основу соціального життя досліджували німецькі філософи Г. Ріккерт та американський філософ Х. Лейсі. При цьому науковці не відкидають вплив на життєдіяльність суспільства індивідуальних цінностей на окремих членів суспільства, але вважають, що значну увагу слід приділяти дослідженню тих цінностей, які набули вагомості та популярності у масштабі всього соціуму.

Таким чином, філософами тлумачиться поняття «цінності» як основа соціального життя, акцентується увага на тому, що вони підтримують, врегульовують соціальний порядок і регламентують поведінку багатьох людей певного соціуму та реалізацію їх інтересів і потреб.

У рамках соціальної філософії (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Ільїн, В. Кремень, А. Ручка та ін) цінності розглядають ся з позиції теорії соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Зокрема, Є. Борінштейн зауважує, що: «особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства полягають у тому, що ця трансформація проходить «високоактивно». Проте, на відміну від світової системи, соціокультурні зміни в Україні відбуваються вкрай нестабільно, коли стан українського суспільства, як і його ціннісного змісту, близький до хаотичного» (Борінштейн). Т. Артімонова досліджуючи соціокультурні цінності висвітлює їх у контексті ціннісного дискурсу студентської молоді, як однієї з соціальних груп суспільства, в період ринкових та демократичних трансформацій. Автор стверджує, що означений дискурс розгортається під впливом внутрішніх факторів, зокрема, таких як: «проголошення незалежності України, розбудова молоді держави, утвердження демократії, відродження культури тощо; та зовнішніх факторів: глобалізація, розвиток міжнародних відносин, міграційні процеси, зіткнення мусульманських і християнських

цінностей, активізація міжкультурних комунікацій, екологічний, антиядерний та антитерористичний дискурс епохи тощо» (Артімонова, 2011, с. 2–3). Авторка зазначає, що: «соціокультурні цінності сучасної молоді настільки ж різноманітні, наскільки різноманітною є нинішня соціокультурна реальність» (Артімонова, 2011, с. 11).

Проблема соціокультурного формування особистості порушена у праці А. Назарової, де авторка розкриває сукупність компонентів, як-от: «тривала економічна криза; стан соціальних відносин у суспільстві (соціально- класові стосунки, співвідношенням реальних доходів, зайнятість людей у продуктивній праці відповідно до отриманих знань, спеціальності, реальна можливість фахівців застосувати свої знання на займаній посаді); меркантильність засобів масової інформації, їх відірваність від інтересів більшості членів суспільства; негативні явища соціокультурного порядку в освіті; труднощі глобалізаційного характеру» (Назарова, 2003, с. 12–13).

Узагальнюючи філософські джерела, варто зазначити, що наразі існує ряд досліджень, які висвітлюють філософські аспекти соціокультурних цінностей:

- здійснено філософсько-соціальний аналіз дитинства як соціально культурного феномену (Гребінь, 2014);
- трансформацію соціокультурних цінностей в контексті історичної свідомості (Садикова, 2015);
- описано ідеал як соціокультурний феномен у описі модерну та постмодерну (Чорна, 2017);
- виокремлено ідентичність і само ідентичність як соціокультурні феномени (Калуга, 2016);
- описано глобальний та національний аспекти соціокультурної цінності праці (Гуноєв, 2010);
- визначено динаміку соціокультурних цінностей рок-музики

(Шаповалов, 2010);

- охарактеризовано соціокультурний потенціал світових інформаційних мереж (Ягодзінський, 2016).

У філософському трактуванні цінності мають суб'єктивно-об'єктивний характер, вони виступають цілісно як єдність індивідуально-особистісного та загальнолюдського, об'єктивного і суб'єктивного, духовного та матеріального, соціального й природного (Петінова, 2002). Філософське розуміння соціокультурних цінностей інтегрує тріаду соціального, культурного й особистісного.

Аналізуючи проблему соціокультурних цінностей з позиції *соціології*, знаходимо праці П. Сорокіна де автор обґрунтовує закон соціокультурної динаміки, та вводить до наукового обігу поняття: «соціокультурна система», «соціокультурна динаміка», «соціокультурні зміни» (Сорокін, 1992). Науковець зазначає, що цінності існують у свідомості людських індивідів як предмети суто духовні; виходячи з ціннісно-духовної реальності між індивідами виникає соціальний зв'язок, тобто реальність суспільства уявляє собою нове буття у формі соціокультурної системи. Автор зазначає, що: «певна сукупність цінностей, по-перше, створює духовну культуру людських спільнот; по-друге, через виявлення своєї соціальної значущості, що відбивається у діях конкретних індивідів і груп, цінності формують загальну культуру поведінки людей» (Сорокін, 1992, с. 67–70).

Як зазначає І. Лар'яновський то Україна сьогодні знаходиться у стані соціокультурної невизначеності. Автор оголошує, що важливим та актуальним для українського суспільства було б сформувати змішаний (за П. Сорокіним – ідеалістичний) соціокультурний тип, котрий потребує виваженого балансування між духовними й матеріальними цінностями, коли за основу беруть саме цінності духовні, тоді, як матеріальні вважають лише засобом для досягнення загальнонаціональної мети. І. Лар'яновський зауважує, що: «знайти оптимальний баланс між матеріальним і духовним у

масштабі українського суспільства можливо лише за умови подолання негативного впливу соціокультурного розколу» (Лар'яновський, 2009).

У зв'язку із глобальним поширенням стану невизначеності, невпевненості, розгубленості людей як наслідку різноманітних криз, небезпек тощо у сучасній соціології великої ваги набуває новий напрям – соціологія цінностей представниками якої є В. Бакіров, Н. Костенко, А. Ручка та ін. Науковці зазначають, що цей напрям соціології знаходиться на передньому плані дослідження ціннісної проблематики (Бакіров, & Ручка, 2013, с. 10). У цьому сенсі П. Сорокін зазначає, що: «соціологія у своїй основі є дослідженням цінностей» (Сорокін, 1992, с. 67). Американський соціолог, який досліджував цінності М. Рокич також зазначає, що: «соціологія є власне наукою про цінності людини і суспільства» (с. 109).

Таким чином констатуємо, що суттєвою темою сучасних соціологічних дискурсів є «ціннісна зміна» (В. Гарилюк, А. Ручка та ін.). А найбільш проблемним питанням є питання зміни історично сформованих цінностей та сенсів людського життя. П. Сорокін доводив, що всі явища соціокультурного світу: «змінюються в процесі свого емпіричного існування» (Сорокін, 2000, с. 731).

У культурології дослідження цінностей полягає їх розгляд у контексті макроконцепту «культура». (В. Зелюк, В. Моргун, Т. Устименко), яка формує уявлення про соціальну систему як в цілому, так і про людину зокрема. Згідно культурології, а саме теорії культури, всі феномени, явища, які складають та супроводжують особистість людини, лежать в основі культури. Тобто культура є світоглядною і науковою рамкою для вивчення та розгляду діяльності людини, розвитку особистості (Зелюк, & Устименко, 2011, с. 7).

А. Флієр вважає, що: «сучасне культурологічне знання визначає культуру як ціннісно-смісловий, нормативно-регулятивний і символіко-інформаційний зміст кожної сфери суспільно значущої діяльності» (Флієр, 2000). Виходячи з цього контексті у сучасній культурології з'явилося

поняття «соціокультурна діяльність» (А. Соколов, Т. Спіріна) та «соціокультурний простір» (Б. Мосальов, В. Степанов) як сфери соціокультурної діяльності.

У наукових джерелах зазначається, що соціокультурна діяльність тлумачиться як: «створення культурних цінностей; розвитку здібностей індивідів та обслуговування їх творчої діяльності; комунікації – поширення, збереження і громадського використання всіх видів культурних цінностей» (Соколов, 2003, с. 18).

Б. Мосальов відзначає, що: «в соціокультурному просторі живуть і взаємодіють різні культурні традиції, зразки, культурні смисли, цінності, інновації» (Мосалев, 1998, с. 24). Він вважає, що: «...змістовну спрямованість часув багатьох аспектах задає соціокультурний простір. Під простором слід розуміти відносини протяжності й співіснування, які виникають у процесі життєдіяльності людини. Просторовий аспект культурного різноманіття постає в масштабах людства, суспільства, нації, регіону, різних соціальних спільнот» (Мосалев, 1998, с. 24).

Виходячи з окреслених позицій, вважаємо, що *соціокультурний простір є сферою для формування соціокультурних цінностей у процесі соціокультурної діяльності особистості*. Відповідно культура створює певний порядок за допомогою норм, цілей, понять та цінностей. У даний порядок входять природа, людина та суспільство (Смелзер, 1993, с. 47).

Виходячи з цього вважаємо за необхідне проаналізувати такі поняття як «цінності» та «культура».

Ряд науковців поняття «культура» розглядають як сукупність матеріальних і духовних цінностей, тобто культуру та цінності розглядають як синонімічні феномени (С. Анісімов, А. Арнольдов, Є. Бистрицький та ін). Окремі дослідники культуру розглядають більш широко не описуючи її лише як цінності. Зокрема М. Вебер, зазначає, що: «властиві суспільству норми та цінності приписують певний спосіб життя,

дії, є культурним кодом, який допомагає краще зрозуміти специфіку норм життєдіяльності суспільства» (Вебер, 1994, с. 78).

В Александров у своєму дослідженні зіставляє поняття «культура» та «цінності». Науковцем визначаються загальнолюдські цінності як специфічні інтерсуб'єктивні значення, які формуються в процесі діалогу культур. Він стверджує, що цінності можуть стати надбанням як конкретної особистості, якщо вони відповідають її життєвому досвіду, та досвіду культури, до якої ця особа належить і яка відбивається в її свідомості. Тільки за таких умов соціальні цінності засвоюються на рівні особистісних переконань і стають «могутнім інтерпретаційним фактором під час відпрацювання суб'єктивних значень» (Александров, 1992, с.24).

Підсумовуючи думки культурологів щодо понять «цінності» та «культура», бачимо, що аксіологічна функція культури полягає у формуванні у людини певних ціннісних орієнтацій, моральних норм, культурних поглядів.

У психології питання цінностей розкриті у працях Л. Виготського полягає у культурно-історичній природі.

Відомий психолог довів суспільно-історичну детермінацію внутрішнього розвитку людини зовнішніми культурними подіями. При цьому соціальне середовище він трактує не як «чинник», а як «джерело» розвитку особистості й зауважує на існуванні в розвитку дитини двох переплетених ліній. Перша – прямує шляхом природного дозрівання. Друга – полягає в оволодінні культурними способами поведінки і мислення.

Найбільш доведеною на сучасному етапі є концепція дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій американського психолога М. Рокича. Він чітко обґрунтовує цінності як стійкі переконання у тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування є пріоритетним з особистої чи соціальної точки зору. М. Рокич тлумачить цінності як вид переконань, який займає ключове положення в системі переконань особистості та вважає, що цінності являють собою сукупність керівних принципів життя.

Він також досліджував ціннісні орієнтації особистості й тлумачив їх як: «абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом або ситуацією, що виражають людські переконання про типи поведінки і бажані цілі» (Рокич). Д. Леонт'єв, пояснюючи концепцію М. Рокича, наполягає, що її сутність відбивається в таких провідних положеннях:

- 1) загальна кількість цінностей не є великою;
- 2) всі люди володіють одними й тими ж цінностями, але одні й ті ж самі цінності мають для різних людей різну значущість;
- 3) цінності організовуються в системи;
- 4) людські цінності простежуються в культурі, суспільстві, суспільних інститутах та в самій особистості людини;
- 5) цінності здійснюють вплив практично на всі соціальні феномени.

Теоретичні доробки М. Рокича знайшли практичну реалізацію в розробленому опитувальнику який спрямований на вивчення цінностей (ОЦР), і базується на методі прямого ранжування термінальних та інструментальних цінностей.

Важливим питанням у дослідженнях соціокультурних цінностей є питання їх місця у структурі особистості. Існує думка, що соціокультурні цінності створюють соціум, який дозволяє людині орієнтуватися в сучасному суспільстві і виробляти знанневий матеріал, необхідний для побудови образу. У результаті чого здійснюється особистісна диференціація об'єктів за їх значущістю та цінністю. Цей вибір зумовлюється ціннісними нормами які існують у суспільстві (Шайгородський, 2009, с. 67).

У педагогічній науці цінності пояснюються у контексті поняття освіта, виховання, навчання, розвиток. У педагогіці ціннісна проблематика активно досліджувалася на початку ХХІ століття у контексті педагогічної аксіології, представниками якої є І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Крижко, Г. Щедровицький та ін. Педагогічна аксіологія це: «галузі

педагогічного знання, яка досліджує освітні цінності й здійснює визнання освіти як цінності» (Сластенин, 2003, с. 99).

Важливим доробком у галузі педагогічної аксіології є дослідження Н. Ткачової (2006), у яких розкрито аксіологічні засади організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Дослідниця розкрила методологію зазначеного процесу, що базується на інтегративній природі аксіологічного підходу, зокрема на його зв'язку і взаємозумовленості з іншими науковими підходами до організації освітнього процесу у освітньому закладі: системним, культурологічним, особистісним, діяльнісним, синергетичним, акмеологічний тощо. Авторка обґрунтувала й розробила структуру ціннісно-зорієнтованого освітнього процесу, що містить цінності-цілі; цінності-завдання; цінності-зміст, ціннісно-орієнтовану взаємодію учасників освітнього процесу та цінності-результати. Н. Ткачова обґрунтувала що реалізація освітнього процесу, організованого на аксіологічних засадах, забезпечує вплив на свідомість, почуття і поведінку учнів, що й зумовлює визначення трьох напрямів його реалізації, а саме:

- 1) цілеспрямоване формування ціннісної свідомості школярів, закріплення в них системи соціально значущих знань, ціннісних переконань
- 2) розвиток вольової та емоційно-чуттєвої сфер школярів, їх особистісних якостей згідно з визначених гуманістичних цінностей;
- 3) формування умінь-цінностей, звичок, забезпечення набуття досвіду практичної поведінки, здійснення вчинків, що узгоджуються з засвоєними на теоретичному рівні цінностями.

Концептуальні засади педагогічної аксіології як методологічного орієнтиру модернізації професійно-педагогічної освіти в Україні обґрунтовано у дослідженні Т. Калюжної (2012). Автором розкрито її специфічні функції, до яких відносяться регулятивна, орієнтаційна, смислоутворююча, нормативна, контролююча. Авторка виокремила базові

принципи педагогічної аксіології: «гуманізму, комплексності, адекватності й відповідності, динамізму ціннісних орієнтацій, емоційної відвертості, включеності, ієрархічності» (Калюжна, 2012).

З розвитком педагогічної науки ціннісна проблематика почала розроблятися у межах «аксіопедагогіки» – новий педагогічний напрям, який обґрунтовано у працях Ю. Пелеха (2010). Науковець охарактеризував, та ввів до наукового обігу поняття «аксіопедагогіка». Об'єктом аксіопедагогіки є особливості формування ціннісної сфери педагога в процесі професійної підготовки. Предметом аксіопедагогіки виступає дослідження умов та чинників становлення ціннісно-смислової сфери педагога; структури, змісту та особливостей ціннісно-смислової сфери як психофізіологічного та аксіологічного феномену; закономірностей, етапів, рівнів, форм та методів ціннісної мотивації; системи цінностей, обґрунтованих з позиції філософії, педагогіки, що спрямовує професійну діяльність педагога та забезпечує супровід його життя.

З точки зору І. Беха, моральні цінності особистості створюються волею, що: «являє собою інтеріоризацію соціальних цінностей у суб'єктивне надбання і принцип поведінки» (Бех, 1995, с. 15). Формування цінностей, на думку автора, повинно охопити всі рівні розвитку та формування особистості: індивідуальний, віковий, загально-соціальний. Людина формує цінності не спонтанно, вони є цілеспрямованою метою виховання, як: «перетворювальної діяльності педагогів-вихователів, спрямованої на зміну свідомості, світогляду, психології, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяють її якісному зростанню та вдосконаленню» (Бех, 2008, с. 213). Тобто такий формат виховання сприяє розвитку особистості як суб'єкта культури і власного життя.

Цікавою є думка В. Тугаринова, який стверджує, що Визнаючи той факт, що ціннісний світ кожної людини є багатограним, широким. Автор наголошує на існуванні наскрізних цінностей, які виступають ключовими для будь-якої особистості в тій чи іншій сфері діяльності. У своїй монографії

«Про цінності життя і культури» науковець обґрунтовує цінності культури, які відображають універсальні ідеї життя й не залежать від потреб людини. До таких цінностей відносяться «свобода», «справедливість», «істина», «добро», «краса» тощо (Тугаринов, 1960, с. 127). Узагальнений міждисциплінарний опис поняття соціокультурних цінностей висвітлено нами в додатку А.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, зазначаємо, що цінності у наукових джерелах розглядаються як регулятори життєдіяльності людини, що відображають у своєму змісті та структурі особливості об'єктивної дійсності і людину в усіх її об'єктивних характеристиках. Це усталене, соціально зумовлене та водночас вибіркоче ставлення людини до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ. За характером цінності мають собою соціальну природу, зміст і виступають регуляторами стосунків між особистістю та суспільством.

Соціокультурні цінності представляють собою складний міждисциплінарний феномен, що досліджується філософією, соціологією, культурологією, психологією, педагогікою. Соціальний і культурний аспекти соціокультурних цінностей є предметом філософського, соціологічного й культурологічного дослідження, тоді як особистісний – психологічного. Варто наголосити, що у педагогічному трактуванні соціокультурних цінностей зазначені аспекти синтезуються.

1.2. Сутність поняття «соціокультурні цінності майбутніх вчителів початкової школи»

Дослідження соціокультурних цінностей вимагає аналізу сутності цього поняття. Саме тому, проанлізуємо сутність категорійних понять, які лежать в основі поняття «соціокультурні цінності», таких як «соціум», «культура», «цінності».

Поняття «*соціум*» розглядається як цілісна соціальна система. У довідкових джерелах це поняття розуміють як: «людську спільність певного типу (родові і сімейно-споріднені, соціально-класові, національно-етнічні, територіально-поселенські спільності); соціальне оточення людини, сукупність форм діяльності людей, що історично склалися» (Буссел, 2009). Ознаками соціуму є орієнтація людини на соціальні норми, цінності і правила суспільства (середовища життєдіяльності), у якому людина мусить жити та реалізовувати себе як особистість (Мардахаев, 2003, с. 8).

Поняття *соціум* також визначається як система суспільного співжиття людей. Особистість людини є соціальною істотою, оскільки розвивається у процесі суспільно-історичного розвитку людства. Соціум впливає на людину, формує її, детермінує у певній мірі її життєвий шлях. Приналежність особистості до певного соціуму визначає її соціальну сутність, вагомим аспектом якої є самі цінності.

Сьогодні є ряд ознак суспільства, як впливають на розвиток та формування соціокультурних цінностей особистості, зокрема такі як:

- розвиток громадянського суспільства на основі поглядів на людину як на першооснову суспільного та політичного устрою, як до найвищої цінності; розуміння свободи, яке не зводить її до взаємовідносин між людиною та державою, в той час, коли політична свобода розглядається як засіб для реалізації свободи людини; ідеї самоврядування, які полягають у диференціації й відносній автономії

організації та здійснення різних форм публічної влади (Загальна теорія, 2002);

- вплив фундаментальних цінностей громадянського суспільства західної культури на культурний та освітній простір України, а саме: пріоритету прав людини, парламентаризму, свободу пересування та інші громадянські свободи, права всіх етнічних груп і національних меншин у складі поліетнічної нації, обмеження ролі держави в суспільстві тощо.
- соціальна мобільність (термін П. Сорокіна), яка пов'язана в сучасній Україні з масовою міжпрофесійною мобільністю, зміною професії, висхідними соціальними переміщеннями, спадними соціальними переміщеннями, примусом до самозайнятості без професійної перекваліфікації (Процеси соціальної мобільності, 2014);
- освітня мобільність, що передбачає зростання популярності вищої освіти, онлайн-освіти як «освіти майбутнього»; освітня мобільність передбачає істотне розширення можливостей вибору варіантів навчання (Процеси соціальної мобільності, 2014, с. 123).

Сучасний соціально-економічний розвиток та політичні події, що відбуваються в нашій державі на початку третього тисячоліття детермінують зміни на різних рівнях соціальної реальності та впливають на зміст і структуру цінностей студентської молоді. Цей процес є неминучим в епоху сучасного прискореного технологічного розвитку й глобалізації, який системно вбудовується в теперішній етап суспільного розвитку і є позитивним. Проте економічна, соціальна, політична, духовна криза ускладнює реформування громадських та державних інститутів. Сьогодні в Україні формується суспільство нового типу, з новими ідеалами, стилем життя і соціокультурними цінностями як вагомими соціальними регуляторами та мотиваторами людської поведінки. Важливим є те, що виникнення нових цінностей залежить саме від молодіжного середовища.

Виходячи із вищезазначеного, соціальна сутність соціокультурних цінностей відображає особливості конкретного суспільства разом з його соціально-політичними, ідейно-духовними та економічними поглядами.

Наступним поняттям яке ми будемо аналізувати – це культура. Американським культурологом Т. Парсонсом, розмежовує суспільство та культуру як різні складники людської діяльності, а з іншої сторони виокремлює спільне соціальних і культурних систем. Науковець виокремлює соціальну культуру, яка представлена цінностями та мотивами. Культурні цінності, згідно з автором, перетворює їх на норми та є актом взаємопроникнення соціальних і культурних систем (Парсонс, 2002, с. 545–687).

А. Кребер і Т. Парсонс у науковій праці «Поняття культури та соціальної системи», культуру визначають як: «передані та створені сутності й моделі цінностей, ідей і інших символічно значимих систем, які є чинниками, що формують людську поведінку, а також продукти такої поведінки» (Кребер, & Парсонс).

У теорії та історії культуру розглядають як: «сукупність матеріальних та духовних цінностей, вироблених людством протягом усієї історії, а також самого процесу творення і розподілу матеріальних та духовних цінностей» (Теорія та історія, 1992).

Цікавою є думка В. Маслової, яка зазначає, що: «культура – це сукупність всіх форм діяльності суб'єкта у світі, що ґрунтується на системі установок..., цінностей та норм, прикладів та ідеалів, це пам'ять колективу, що існує тільки в діалозі з іншими культурами» (Маслова, 2001, с. 11).

Виходячи із вищеназваного, можемо зробити узагальнення:

1. Культура виступає як об'єкт діяльності людини, адже створюється нею. У цьому контексті людина є суб'єктом культури.
2. Культура виходячи із діяльності людини є мірою людського в самій людині та суспільстві, при чому людина, може бути об'єктом культури.
3. Культура розглядається як система матеріальних та духовних цінностей, що регулюють життя людей. У окремих працях зазначається:

«цінність – це те, що має сенс для людини, тому культура – це світ, наповнений сенсом людського буття» (Культурологія, 2004, с. 12).

4. Культура проявляється у рівні розвитку людини, тоді як сама людина, формується в процесі культурно-творчої діяльності. Якості людини є наслідком засвоєння соціокультурних цінностей, і в процесі оволодіння ними людина перетворюється із біологічної істоти в соціокультурну особистість.

5. Полікультурні аспекти певної культури формуються крізь діалог культур та прийняття інших культур, що є важливим для формування соціокультурних цінностей.

У нашому дослідженні культуру розглядатимемо: «як соціальне явище в її аксіологічному вимірі й розуміємо як соціально зумовлену сферу ціннісних зв'язків, характерних для певного суспільства, що є результатом соціальних взаємодій» (Заредінова, 2017). Відповідно, соціокультурні цінності виступають аксіологічними орієнтирами, які визначають та регулюють зміст людської діяльності, а людина стає як об'єктом, так і суб'єктом культури.

Наступним поняттям, яке потребує аналізу є соціокультура. П.Сорокіна, вперше вводить його у науковий обіг, та розглядає, як: «складну систему, яка включає різноманітні за своєюпредметною і соціальною природою елементи (матеріально-технічні об'єкти, засоби праці і комунікації, матеріальні та духовні продукти, послуги, ідеологічні, мистецькі цінності, зразки і норми, відносини між людьми), які об'єднані людською діяльністю» (Новікова, 2011, с. 123).

Соціокультура з одного боку, є загальною для всіх, з іншого є унікальною для того чи іншого суспільства. Соціокультура відображає спектр культурних надбань народу, накопичених протягом століть, яка відображає певні соціокультурні цінності, які базуються на досвіді кожного суспільства. На основі соціокультури розвиваються соціокультурні цінності, а згодом цінності та культура кожної особистості (Пономаренко, 2012, с. 122).

Тепер проаналізуємо поняття «цінності». Його обґрунтував І. Кант, на його думку: «цінністю може бути як явище зовнішнього світу, так і факт свідомості» (Кант, 1966, с. 351–353). Поняття «цінність» у науку ввів Р. Лотце, який розглядав цінність як: «значимість для суб'єкта» (Лотце, 1882, с. 66).

Сьогодні феномен цінностей є одним із найбільш досліджуваних у сучасних наукових працях. У науковій літературі налічується більше 100 визначень поняття «цінність», які виступають багатозначністю ціннісних явищ, можливістю їх аналізу з різних точок зору, в різних площинах ставлення людини до світу (Ручка, 2012, с. 91).

Л. Баєв (2003) термін «цінність» розглядає як центральне і загальнофілософське, що має безпосереднє відношення до гносеології, онтології, соціальної філософії, аде саме цінності пов'язують світ природи, суспільства, свідомості, відчуття, діяльності в єдине ціле. Тому автор поняття «цінність» та його змістове наповнення досліджує в гносеологічному, онтологічному, праксеологічному аспектах (Баєва, 2003, с. 7–8).

Т. Парсонс стверджує, що цінності це вищі принципи, які забезпечують згоду умалих суспільних групах, та в усьому суспільстві (Парсонс, 1998, с. 30). Соціолог виокремлює критерії цінностей, а саме: «надійності, можливості бути джерелом й утворювачем інших цінностей, задовольняти, робити життя бажаним, задавати значення, роль порядок і напрям всім речам і видам діяльності, що співвіднесені з ними» (Парсонс, 1985).

На думку відомого соціолога П. Сорокіна (1992), цінності, як ідеали, норми, смисли, світоглядні орієнтації, є нематеріальними утвореннями і надбудовуються людством над та органічною та фізичною реальностями у результаті суспільно-історичного процесу.

Цінність П. Сорокін та Т. Парсонс тлумачать як продукт соціальної взаємодії особистості. Авторами розглядаються такі складники цінностей: «особистість – як є суб'єктом взаємодії; суспільство – яке є сукупністю взаємодіючих індивідів; культура – яка виступає сукупністю цінностей. При

цьому: жоден із цієї тріади не може існувати без двох інших» (Сорокин, 1992, с. 218).

С. Рубінштейн, досліджуючи цінності зазначає, що: «цінність – значущість для людини чогось у світі» (Рубінштейн, 1996, с. 365). На його думку, вони є похідними від співвідношення людини та світу, відображаючи те, що є у світі, і те, що створила людина в процесі історії (с. 369).

На думку Б. Ананьєва, ціннісні орієнтації, виступають як: «первинні якості особистості, які визначають мотиви поведінки і формують характер людини» (Ананьев, 1998, с. 98).

Психолог В. Мясіщев зазначає, що: «суб'єктивні цінності як взаємодію, здійснювану в суб'єкт-об'єктному і суб'єкт-суб'єктному плані міжособистісних відносин, це дало змогу розширити контекст ціннісних відносин, включаючи у нього спілкування людей» (Мясіщев, 1982, с. 35–38).

Дослідник цінностей М. Рокич розуміє цінність як: «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування є найкращими з особистої чи соціальної точки зору, ніж протилежний або зворотний їм спосіб поведінки, або кінцева мета існування» (Рокич).

З позиції Д. Леонтьєва існують такі форми цінностей, а саме:

1. Цінність – суспільний ідеал, уявлення про атрибути належного в різних сферах суспільного життя. Вони є загальнолюдськими, «вічними» цінностями (істина, краса, справедливість) та конкретно-історичними (патріархат, рівність, демократія).

2. Цінності, представлені у вигляді творів духовної та матеріальної культури чи предметних втілень суспільних ціннісних ідеалів.

3. Соціальні цінності, які є психологічною структурою особистості та проявляються у формі особистісних цінностей як чинник мотивації поведінки (Леонтьев, 1996, с. 42–45).

Також, Д. Леонтьєв зазначає, що: «цінності організовані в системи, їх витоки простежуються в культурі, суспільстві, а вплив відчутний майже в усіх соціальних феноменах» (Леонтьев, 1996, с. 67).

Узагальнюючи можемо зауважити, що цінності розглядаються як такі категорії: «значущість» (С. Рубінштейн); «соціальний статус», «соціальна роль» (Б. Ананьєв); «потреби, установки» (А. Здравомислов); «система диспозиційних утворень» (В. Ядов); «стосунки», «взаємодія» (В. Мясіщев); «переконання» (М. Рокич); «ідеал», «життєвий смисл» (Д. Леонтьєв).

З точки зору педагогічних досліджень «цінність» розуміється як: «значущість явищ та предметів реальної дійсності з точки зору їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп чи особи (у широкому сенсі розуміння цього поняття) і моральні та етичні імперативи, що вироблені людською культурою і є продуктами суспільної свідомості» (Бусел, 2009, с. 112).

Вагомою є позиція І. Беха щодо розуміння сутності цінностей, який розглядає їх як: «складний регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації зміст особливостей об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках» (Бех, 2006). Також, науковець стверджує, що цінності можна трактувати і як один із шаблонів особистості для усвідомленого чи неусвідомленого «виміру» зразків соціальної дії (Бех, 2006).

Є. Бондаревська стверджує, що: «цінності виховання – це суспільно схвалені і передані із покоління в покоління зразки педагогічної культури, закарбовані в культурному вигляді людини, культурних зразках життя, виховних відносинах, в педагогічних теоріях і системах, технологіях і способах педагогічної діяльності та поведінки» (Бондаревская, & Берлиус, 1996, с. 72–80).

Розглядаючи вплив цінностей на виховання В. Огнев'юк виокремлює чотири системи виховання: «заснована на трансцендентних цінностях (абсолютна цінність – Бог); основні цінності – душа, безсмертя, щастя, віра, надія, любов; заснована на соціоцентричних цінностях: свобода, рівність, праця, мир, творчість, злагода; заснована на антропоцентричних цінностях:

самореалізація, користь, індивідуальність; заснована на національних цінностях» (Огнев'юк, 2003, с. 15–20).

Заслуговує на увагу класифікація цінностей запропонована Е. Смотрицьким, який виділяє: «групу особливих цінностей (класові, національні, конфесійні, групові, професійні, сімейні); бінарні групи цінностей: загальнолюдські – індивідуальні; загальні – одиничні; помилкові – справжні, духовні – матеріальні» (Смотрицкий, 2003).

М. Каган виокремлює такі цінності:

1) предметні – представляють розмаїття предметів людської діяльності, відносин та природніх явищ, як об'єктів ціннісного відношення, які оцінюються у контексті добра і зла, істини чи хибності;

2) суб'єктні, на основі таких цінностей здійснюється оцінка відповідних явищ, закріплюється у суспільній свідомості та культурі, які орієнтують діяльність людини; настанови й оцінки, вимоги та заборони, цілі та проекти, які відображаються у формі нормативних настанов (Каган, 1997, с. 78-80).

У науково-педагогічних дослідженнях поняття «соціокультурні цінності» досліджували: А. Назарова, Л. Демидова, Н. Шемякіна, Я. Пономаренко та ін.

Зокрема, А. Назарова визначає це поняття як: «значущі для суб'єкта явища культури, а також здійснювана їм (суб'єктом) діяльність з виробництва та споживання значущих для нього культурних явищ» (Назарова, 2003, с. 12).

Я. Пономаренко соціокультурні цінності тлумачить як: «інтеріоризовані норми, які є внутрішніми регуляторами поведінки спільнот і, як продукт унікального досвіду життєдіяльності, мають для тієї з них, що його створила, сакральний сенс» (Пономаренко, 2012, с. 122–123).

Проаналізувавши думки науковців, у своєму дослідженні поняття «соціокультурні цінності» розумітимемо з позиції Е. Заредінової, як: «базових життєвих смислів, детермінованих історією і культурою певного народу, які є мотиваторами і регуляторами соціальних ставлень та поведінки особистості і репродукуються в процесі її життєдіяльності».

Важливим для нашого дослідження є розуміння змісту та структурних компонентів соціокультурних цінностей, тому у наступному підрозділі проаналізуємо їх структурні компоненти.

1.3. Характеристика структурних компонентів соціокультурних цінностей студентів майбутніх учителів початкової школи

Студентський вік, є сензитивним періодом для інтенсивного розвитку та формування багатьох якостей особистості, таких як: індивідуальної системи ціннісних орієнтацій, професійних якостей, громадянських, світоглядних рис; професійних здібностей, розвитку їх творчого потенціалу; інтелекту та рис характеру майбутнього фахівця (Руснак, & Іванчук, 2008, с. 88).

На підставі емпіричних досліджень Г. Радчук (2014) пропонує ієрархію цінностей українського студентства, яка представлена на рис. 1.1

У контексті дослідження проблеми соціокультурних цінностей студентів закладів вищої освіти важливими є такі особливості студентського віку: входження у фазу зрілості, індивідуалізація та стабілізація пріоритетних якостей особистості майбутнього фахівця, що створює умови для реалізації можливостей студентської молоді, ролі й амбіцій особистості, що сприяє змінам у самосвідомості, в емоційно-вольовий устрій життя, перебудова пізнавальних процесів та властивостей особистості.

Рис.1.1. Ієрархія цінностей студентської молоді

В цей період розвивається ціннісно-сміслова сфера студента, адже саме в цьому віці завершується становлення світогляду, майбутні фахівці привласнюють соціокультурні цінності. Тобто студентський вік є сензитивним для розвитку ціннісної сфери особистості, в тому числі й соціокультурних цінностей, що представлено на рис.1.2.

Ціннісно-мотиваційний компонент соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи пов'язаний з мотиваційною та аксіологічною сферою особистості.

З цього приводу розділяємо думку В. Асеева, який зазначав наступне: «мотиви пронизують спрямованість особистості, ціннісні орієнтації, установки, очікування, характер, здібності, емоції, схильності, вольові якості, психічні процеси та діяльність» (Асеев, 1976, с. 56). Досліджуючи мотиви Д. Узнадзе обґрунтовує положення, що: «смісл мотивів полягає в знаходженні такої дії, яка відповідає основній, закріпленій у житті, установці особистості» (Узнадзе, 2001, с. 401).

Більш ґрунтовним й узагальненим поняттям визначає мотив В. Леонтьєв, який визначається як системне утворення особистості й системний спосіб організації активності людини (Леонтьєв, 2002, с. 67). Саме

такий підхід є ключовим у трактуванні мотивів та формуванні соціокультурних цінностей молоді.

Аналіз наукових досліджень дає можливість розуміти поняття мотив як цілісне, системне утворення особистості, яке інтегрує потреби, цілі, спонукання, внутрішню мотивацію особистості (Желанова, 2013, с. 89).

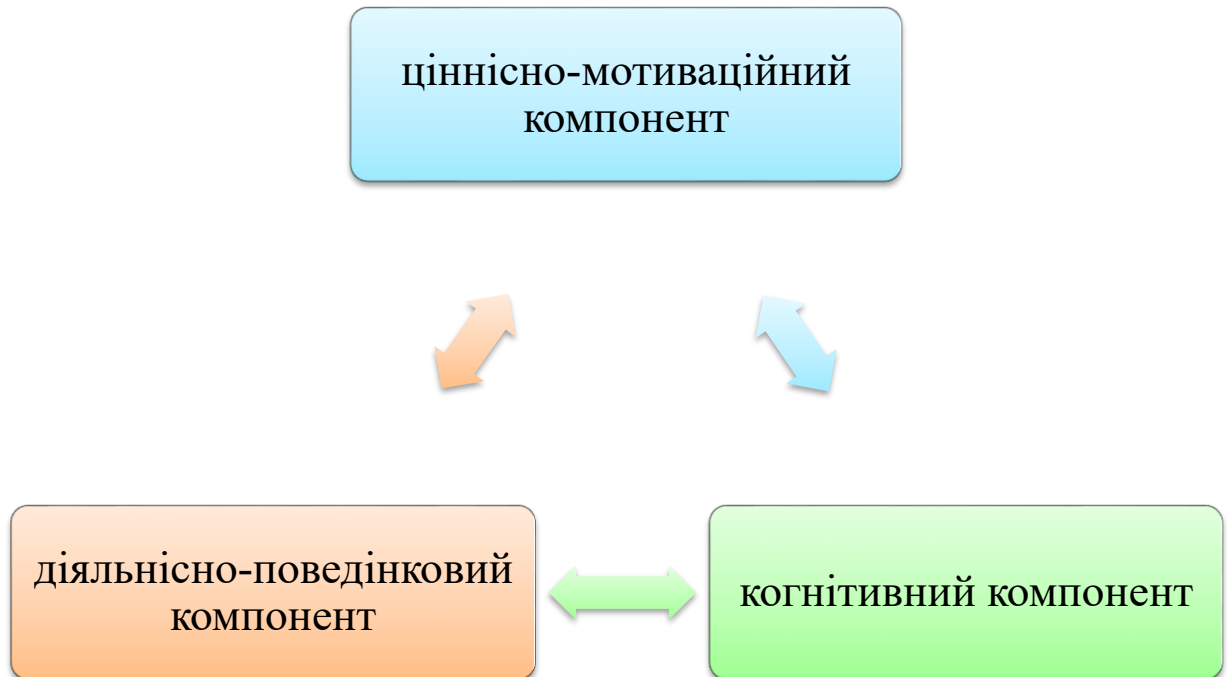

Рис.1.2. Структурні компоненти соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів

Варто відзначити, що в студентському віці коло потреб, мотивів значно розширюється у контексті визначення свого місця в житті, самореалізації, в соціокультурних відносинах. Студентська молодь завжди прагне до самовдосконалення шляхом збагачення своїх цінних переживань, засобів регулювання поведінки, почуттів.

У наукових дослідженнях існує ряд класифікацій та типів мотивів.

Поширена типологія мотивів на зовнішні (екстринсивні) та внутрішні (інтринсивні), що зумовлені особистісним ставленням майбутніх фахівців до діяльності й не пов'язані з впливом середовища (Хекхаузен, 1986, с. 236).

Згідно з науковим доробком В. Семиченко, мотиви поділяються на потенційні та актуальні. Авторка зазначає, що у процесі спілкування, пізнання,

діяльності потенційні мотиви активності людини переходять в актуальні, тобто потреба перетворюється на установку, наміри у дії, стосунки у вчинки, плани реалізуються у діяльність (Семиченко, 2004, с. 106–107).

Л. Божович класифікуючи мотиви виокремлює мотиви, що: «породжуються переважно самою навчальною діяльністю (пізнавальні мотиви); та мотиви, що лежать за межами навчального процесу» (Изучение мотивации, 1972, с. 56–57).

Важливим для формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи є типологія професійних мотивів, зокрема А. Маркова, виокремлює:

- розуміння призначення майбутньої професії;
- мотиви на успіх у професійній діяльності;
- мотиви престижу професії в суспільстві, професійного спілкування, мотиви міжособистісного спілкування в професії;
- мотиви самореалізації та прояву особистості в професії (Маркова, 1996, с. 156–158).

Варто зазначити, що із усіх названих мотивів вагомим для нас є соціальні мотиви, такі як самоствердження, саморозвиток та професійні мотиви, адже ціннісна сфера майбутнього фахівця пов'язана з оволодінням та реалізацією себе як професіонала.

Отже, ціннісно-мотиваційний компонент соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів є сукупністю ціннісних орієнтацій, спонук до дії, інтересів, потреб, професійних бажань, ціннісних установок. Варто наголосити, що особистісний та інтелектуальний тип рефлексії дозволяє майбутньому вчителю початкової школи сформувати знання щодо власного «Я» як індивідуальності, уявлення про вчинки та відносини.

Когнітивний компонент соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів включає систему аксіологічних знань, які виступають теоретичною основою формування соціокультурних цінностей студентів закладів вищої освіти й розуміються нами як система понять та уявлень.

У процесі аналізу аксіологічних знань розглянемо якісні характеристики знань, запропонованих М. Холодною, а саме:

- 1) різноманітність, яка зумовлена багатоаспектністю та різновидами цінностей;
- 2) артикульованість, сутність якої полягає в тому, що елементи знань чітко виокремлені, одночасно знаходяться в певному взаємозв'язку;
- 3) гнучкість аксіологічних знань полягає у тому, що вони можуть використовуватися в процесі прийняття, усвідомлення та реалізації соціокультурних цінностей;
- 4) декларативність розкриває знання сутності;
- 5) процедурність розкриває знання про реалізацію, дію;
- 6) знання про кількість та якість свого знання (Холодная, 2002, с. 207).

Діяльнісно-поведінковий компонент соціокультурних цінностей пов'язаний зі засвоєнням соціального досвіду та проявом себе у суспільстві. Привласнення соціального досвіду, стосунків з об'єктивним світом, розвиток психічних функцій і здібностей здійснюється шляхом активної діяльності. Учасі у житті суспільства, прояву себе (Леонтьев, 1977).

Згідно наукового положення С. Рубінштейна, що діяльність завжди практична, тобто здійснюється людиною; її умови створює сама особистість; діяльність має свою структуру до якої відносяться мотиви, цілі, спрямованість особистості (Рубінштейн, 1973, с. 99).

Керуючись ідеями діяльнісної теорії засвоєння особистістю соціального досвіду, розуміємо що процес усвідомлення, засвоєння, прийняття та реалізації соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи відбувається у процесі позитивної внутрішньої мотивації та мотивованої діяльності. Цей компонент соціокультурних цінностей пов'язаний з моделями поведінки особистості, вчинками майбутніх фахівців, уміннями ціннісно ставитися до навколишньої дійсності, до своєї держави, до культури інших народів, до

майбутньої професійно діяльності, зрештою до себе відповідно до своїх ціннісних установок.

Автором О. Бреусенко виокремлено аспекти які впливають на поведінку та вчинки людей: «змістовий – ціннісний простір та конкретні феномени: архетипи, індивідуальні ціннісні структури (ціннісні орієнтири, ідеали, ціннісні враження, ціннісні уявлення, ціннісні орієнтації, смислові настановлення, цінності та смисл життя, соціальні ціннісні структури); динамічний (до якого належить макродинаміка сфери в цілому та мікродинаміка окремих її феноменів)» (Бреусенко, 2000, с. 9).

Діяльнісно-поведінковий компонент соціокультурних цінностей пов'язаний із діяльністю та поведінкою особистості майбутнього вчителя початкової школи. Дозволяє організувати його активну позицію, зорієнтовану на реалізацію ціннісного ставлення до культур та традицій інших народів та соціальних груп, уміння спілкуватися та взаємодіяти з представниками інших національностей, уміння організувати власну діяльність згідно з базовими цінностями сучасного суспільства, уміння вибудовувати партнерські стосунки з іншими людьми на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Важливими цінностями для компонентів соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи є ті цінності, які забезпечать їх розвиток як особистості та як майбутнього фахівця. Проаналізуємо такі соціокультурні цінності.

Толерантне ставлення до різних соціальних груп та народностей. Узагальнене визначення поняття «толерантність» розглядається Е. Койковою, яка розглядає їх у чотирьох аспектах:

- людська чеснота: здатність жити в світі різних людей та ідей, здатність поважати права і свободи, та не порушувати права і свободи інших людей;
- активна життєва позиція на основі визнання іншої особистості;
- ставлення до людей: вміння приймати іншу людину такою, якою вона є, визнання самотності та багатовимірності будь-якої культури,

сприйняття та усвідомлення норм і правил, розуміння традицій, цінностей культури іншої національності та віри;

- якість особистості, як властивість, що визначає її поведінку та діяльність у суспільстві та навколишній дійсності (Койкова, 2008, с. 13).

Важливим для нас є розуміння толерантності як активного, усвідомленого соціального ставлення, для формування якого необхідний певний рівень культури, моральні зусилля зі сторони соціальних суб'єктів щодо прийняття інших особистостей (Компанієць, 2003, с. 82). Саме з таким розумінням толерантності пов'язані дослідження соціокультурних цінностей. При цьому важливим є аспект міжетнічної (Т. Атрощенко, В. Євтух, П. Г. Солдатова), міжкультурної толерантності (Н. Барбелко, Н. Янкіна), які інтегруються у соціокультурну толерантність (Д. Зінов'єв, В. Компанієць, та ін.).

Досліджуючи соціокультурну толерантність Т. Атрощенко розглядає її як: «прояв терпимого ставлення до представників певної соціальної категорії та носіїв певної субкультури; у широкому розумінні поняття соціокультурної толерантності певним чином ототожнюється з міжкультурною толерантністю» (Атрощенко, 2017, с. 27–31). Інші вчені розглядають її як: «моральна якість особистості, що характеризує її терпиме ставлення до інших людей, незалежно від їх етнічної, національної та культурної приналежності, терпиме ставлення до інших поглядів, звичаїв, звичок» (Зинов'єв, Д.) та фактор процесу взаємодії представників різних націй (Хараджи, 2011, с. 160).

Ми розглядаємо соціокультурну толерантність як така, що зорієнтована на вирішення конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час взаємодії з іншими соціальними структурами, прагнення зрозуміти позицію протилежної сторони, пояснити їй свою позицію, і знайти взаємоприйнятне рішення (Атрощенко, 2017, с. 28). Такі характеристики толерантності важливі також у процесі професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

У контексті полікультурного підходу у розгляді толерантності важливим є формування взаємоповаги та усвідомлення ролі інших культур до культурного надбання цивілізації, що актуалізує повагу та розуміння представників різних культурних чи етнічних груп та наголошується на відмінностях, а не різниці культур. При чому полікультура не передбачає в ігноруванні власної культурної ідентичності, а, підтримує ідею гордості за власний етнос та національну культуру та рівних умовах та можливостях для всіх (Чаркіна, 2017, с. 138–146).

Важливими для соціокультурних цінностей майбутніх вчителів початкових класів є: ціннісне ставлення до міжкультурної комунікації, ціннісне ставлення до традицій інших народів, міжкультурна толерантність.

Значне місце у формуванні соціокультурних цінностей науковці приділяють менталітету, який В. Крячка, розглядає з національною свідомістю, національним характером, духовністю народу (Крячко, 2012).

Україна як самостійна нація має особливу ментальну структуру, що відображає взаємопроникнення та взаємозв'язок суспільних явищ, які описують такими термінами як: національний характер, патріотизм, народна пам'ять, національний архетип, національна ідея тощо (за О. Бондаренко (2008), Лозко, 1996).

Ряд сучасних науковців (О. Бондаренко, Г. Лозко, А. Льовочкіна, В. Огірчук) важливими рисами української ментальності вважають такі як: працелюбність, здатність підвищити добробут, заповзятливість, раціональне й дбайливе господарювання, відпочинок душі в дозвіллі, красі оселі й одягу, пісні, дотепному слові.

Політичні, соціальні, духовні, військові, торговельні та інші передумови зумовили розвиток такої соціокультурної цінності як *самоідентифікація*, що проявляється в боротьбі за національну незалежність. Очевидно, що риси українського народу відображають ментальність сучасних українців у суспільно-політичних реаліях сьогодення.

Таким чином, ключовими соціокультурними цінностями майбутніх учителів початкової школи є патріотизм, ціннісне ставлення до традицій та надбань українського народу, національна ідентичність, самоповага, професійна досконалість. Проаналізуємо їх детальніше.

Національна ідентичність розглядається як процес уподібнення, ототожнення себе з тією чи іншою нацією. Він є суб'єктивно детермінованим феноменом, пов'язаним з відчуттям приналежності до національної спільноти, прийняття її норм та цінностей щодо релігії, рідної мови, культурної спадщини, етичних норм, які утворюють систему політичних та громадських організацій держави. Це самоідентифікація особистостей у національному контексті (Майборода, & Обушний, 2005).

На думку О. Шевченко: «змістом цього процесу є суб'єктивне відчуття належності до національної спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає в особистості як результат формування відносно стійкої системи усвідомлених уявлень і оцінок реально існуючих диференціюючих та інтегруючих ознак життєдіяльності нації, а також прийняття групових норм та цінностей» (Шевченко, 2003, с. 411).

Н. Скотна та М. Стець виокремлюють п'ять компонентів національної ідентифікації, а саме:

1. Людські переконання: нація існує, доки її члени визнають один одного як співвітчизників, визнають, що їхні спільні характеристики схожі, й спільно прагнуть продовжувати спільне співіснування.
2. Спільні дії (рішення, досягнення результатів), тобто дійова ідентичність.
3. Спільне історичне минуле, спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє.
4. Спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру», спільна культура, спільні політичні принципи (демократія чи верховенство закону)
5. Постійне проживання в одній країні, Батьківщині, державі (Скотна,

& Стець, 2012, с. 6–10).

Т. Потапчук у контексті соціокультурних цінностей порушує концепцію національно-культурної ідентичності. Зазначений феномен, становить сукупність культурних і національних цінностей, поглядів, почуттів, ідей, уявлень, завдяки яким особистість усвідомлює свій історично зумовлений соціально-культурний менталітет. Національно-культурну ідентичність студентів автор розглядає як системне особистісне утворення, що об'єднує культурні та національні цінності, ідеї, уявлення, почуття, погляди, зразки поведінки і формується засобами спрямованої освітньої діяльності у закладах вищої освіти (Потапчук, 2015, с. 18). Цікавим є підхід І. Беха та К. Журби де базовим внутрішнім фактором духовної безпеки нації є національна самоідентифікація, яка втілюється у почуттях-цінностях – «Я – Українець» – «Ми – Українці» (Бех, с. 13).

Наступним важливим компонентом соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів є професійні цінності, оскільки освітнє середовище закладів вищої освіти, в якому відбувається професіоналізація студентів, є провідним мікросоціумом особистості, де вона проводить значну частину свого життя й у якому відбувається усвідомлення, засвоєння й прийняття ключових соціокультурних цінностей. Як зазначає Б. Ананьєв: «перетворення усієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, та інтенсивне формування спеціальних умінь у зв'язку із професіоналізацією, з іншого, на думку, й виділяють студентський вік у якості центрального періоду становлення характеру та інтелекту майбутнього фахівця» (Ананьєв, 1996, с. 17).

Розвиток професійних цінностей досліджувало чимало науковців, зокрема О. Дубасенюк, І. Ісаєв, Є. Климов, А. Маркова та ін., і розуміються як важливість професійної діяльності для суспільства й особистості, а також значимість різних сторін професійної діяльності, до яких у фахівця формується певне ставлення (Оссовский, 1986, с. 8). Також, окремими науковцями розглядаються як найбільш значущі для особистості явища, які

визначають сенс, регламентують та спрямовують професійну діяльність фахівця, а також стають основою для оволодіння тією чи іншою професією; значущість професійного зростання та отримання вагомих соціально значущих результатів (Потуй, 2013, с. 331–337).

Вивчаючи професійну досконалість як цінність у аспекті соціокультурних мікроцінностей, звертаємо увагу, що вона є орієнтиром для студента, як майбутнього фахівця не тільки в оволодінні професією, а й формує його систему ціннісних орієнтацій та спрямованість на отримання соціально-значущого результату професійної діяльності.

У процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти формується ціннісне ставлення до культур інших народів, до комунікативності з представниками інших етносів та соціальних груп, також відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості щодо поглиблення національно-культурної ідентичності. Таким чином, не викликає сумніву взаємозв'язок професійних цінностей з соціокультурними.

Аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати, що науковці розглядають їх зміст як: «особистісне, зовнішнє, об'єктивне» (Бех, 2003, с. 210); як регулятори самоактивності індивіда (Боришевський, 2010, с. 216); розуміння процесів самопізнання, самореалізації, самоактуалізації як форми особистісного самоздійснення (с. 118); «уявлення про себе, своє «Я» неминуче породжує потребу в реалізації своїх можливостей і здібностей» (Малихін, 2009, с. 109); «виокремлення цінностей самоствердження і самореалізації як окремого типу цінностей» (Золотухина-Аболина, 1988, с. 43).

Тепер проаналізуємо самоповагу, як ціннісне ставлення до себе та вагомий компонент соціокультурних мікроцінностей студентів. Такий аспект соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів пов'язаний із віддзеркаленням ставлення до самого себе та керується самосвідомістю особистості, яка є складним феноменом та являє собою підструктуру особистості (Чеснокова, 1997).

Самоповага як складова соціокультурної цінності залежить від оцінки особистостю самої себе, своїх якостей, можливостей, ролі у суспільстві, місця серед інших людей, вимогливості до себе, ставлення до успіхів та невдач, тобто самооцінки. Л. Канішевська зазначає, що: «самооцінка вчинків і почуттів, прагнення до морального ідеалу – все це розвиває й поглиблює найважливіше з моральних почуттів – почуття обов’язку, виробляє здатність давати собі моральну оцінку – совість» (Канішевська, 2011, с. 189).

Виходячи з цього, Я-концепція та самооцінка, як вагомі складові самосвідомості майбутніх учителів, є важливими факторами саморозуміння, самосприйняття як емоційного самоствавлення, самоповаги, що дозволяють зіставити Я-реальне та Я-ідеальне, на основі яких формується ціннісне ставлення до себе.

Підсумовуючи вищепроаналізоване, до структурних компонентів соціокультурних цінностей у своєму науковому дослідженні відносимо:

Ціннісно-мотиваційний компонент, який являє собою сукупність цінностей та мотивів, що спонукають особистість до культурного співіснування у сучасному соціумі він представлений повагою до культур і традицій інших народів, розуміння норм та принципів спілкування з їх представниками; усвідомлення цінностей менталітету, традицій та культури українського народу, ціннісне ставлення до культур та традицій інших народів, міжкультурна толерантність; мотиви усвідомлення менталітету, традицій сучасних надбань українського народу. Цей компонент представлений також цінністю патріотизму, ціннісним ставленням до майбутньої професійної діяльності, ціннісна установка на себе та взаємодію з іншими людьми.

Когнітивний компонент соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи відображає систему знань про сутність поняття «цінність», «самоцінність», розуміння сутності патріотизму, цінностей майбутньої професії, глибоке розуміння свого «Я» та сприйняття інших. Також він відображає систему знань щодо знань суті та особливостей культури і традицій інших народів; знань про ефективну комунікацію та взаємодію з

особистостями інших національностей згідно їх культур, менталітету та соціальних, естетичних, морально-етичних норм поведінки. Це компонент відображає систему знань щодо традицій та сучасних культурних надбань українського народу; знань основних цінностей сучасного суспільства, розуміння сутності патріотизму як загальнодержавної та соціальної цінності, усвідомлення базових цінностей майбутньої професійної діяльності. Відносимо сюди й усвідомлення національної ідентичності, власного «Я» майбутнього вчителя початкової школи, як індивідуальності. Відносимо сюди й розуміння та знання про внутрішній світ іншої людини, знання щодо чинників її поведінки й взаємин з іншими; знання та розуміння ролі координації спільних дій учасників групової взаємодії в певному соціумі.

Діяльнісно-поведінковий компонент відображає уміння комунікувати з представниками інших культур, уміння майбутніх учителів початкової школи організувати свою діяльність згідно цінностей та культур українського народу та соціальних цінностей і потреб сучасного суспільства; здатність до адекватної поведінки та продуктивної діяльності на користь суспільству та нації; здатність до самопізнання та соціальної рефлексії. Цей компонент представлений активною позицією, зорієнтованою на ціннісне ставлення майбутнього фахівця до звичаїв, традицій та культур різних народів та соціальних груп населення, вміння активно спілкуватися та діяти на засадах партнерської взаємодії з представниками інших національностей, вміння організовувати свою діяльність відповідно до базових цінностей сучасного суспільства. Сюди відносимо також організацію діяльності на основі ціннісного ставлення до культур і традицій інших народів та соціальних груп.

Вважаємо за необхідне, у наступному розділі, здійснити дослідження сформованості вищезазначених структурних компонентів соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах закладу вищої освіти.

Висновки до 1 розділу

Аналіз науково-педагогічних джерел дає змогу зробити висновок про те, що соціокультурні цінності є регуляторами життєдіяльності людини, що відображають у своєму змісті та структурі особливості об'єктивної дійсності та людину в усіх її об'єктивних характеристиках.

Встановлено, що сьогодні соціокультурні цінності представляють собою складний міждисциплінарний феномен, що досліджується філософією, соціологією, культурологією, психологією та педагогікою. Вони являють сьогодні систему базових життєвих сенсів, детермінованих історією і культурою певного народу, які є мотиваторами і регуляторами соціальних ставлень та поведінки особистості і репродукуються в процесі життєдіяльності майбутнього вчителя початкової школи.

У процесі аналізу наукової літератури нами виокремлено структурні компоненти соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи: ціннісно-мотиваційний (сукупність ціннісних орієнтацій, спонук до дії, інтересів, потреб, професійних бажань, ціннісних установок); когнітивний (система аксіологічних знань, які виступають теоретичною основою формування соціокультурних цінностей студентів закладів вищої освіти); діяльнісно-поведінковий (привласнення соціального досвіду, налагодження стосунків з об'єктивним світом, розвиток психічних функцій і здібностей здійснюється шляхом активної діяльності).

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ

2.1. Констатувальне дослідження стану сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету

Дослідження соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи вимагають перевірки рівня їх сформованості та проведення констатувального етапу дослідницької роботи. Для цього нами розроблено діагностичний інструментарій дослідження, який включає критерії, показники, рівні та методики.

Обираючи методики, ми керувалися дослідженням В. Беспалько, який висуває вимоги до критеріїв: «адитивність – що передбачає при застосуванні критерію до складових певного явища, сумування окремих його результатів; адекватність – як відповідність досліджуваному явищу як у контексті його природи, так і динаміки його змін; кількісність – критерій має бути числовим, при цьому одні й ті ж значення різних явищ при застосуванні до них критерію мають давати однакові числові значення вимірюваних величин» (Беспалько, 1971, с. 63).

Науковець Ю. Кулюткін доводить, що у процесі визначення критеріїв варто дотримуватися наступних вимог: «критерії повинні бути об'єктивними; включати суттєві, основні моменти досліджуваного явища; охоплювати типовий бік явища; формулюватися ясно, коротко, точно; вимірювати саме те, що хоче перевірити дослідник» (Кулюткін, 1990, с. 79–81).

Виходячи з таких підходів щодо визначення критеріїв, ми обрали критерії, які відповідають компонентному складу досліджуваного нами явища, такий підхід досить часто зустрічається у наукових дослідженнях. Саме тому,

нами обрано: *ціннісно-мотиваційний критерій*, який відображає рівень сформованості цінностей, мотивів, установок, потреб, ціннісних ставлень до світу в сучасних умовах глобалізації, ціннісного відношення до культур та традицій інших народів, повага до менталітету та ментальності українського народу, до своєї Батьківщини, ціннісна орієнтація та ставлення до майбутньої професії. *Показниками* цього критерію є: ціннісне ставлення до ментальності, традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; комунікація та взаємодія з іншими національностями на засаді міжкультурної толерантності; наявність почуття ідентичності та приналежності до української нації, держави; прагнення примножувати надбання та традиції українського народу; любов до Батьківщини, ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності, яка буде реалізовуватись з метою збагачення національних благ, благ держави, ціннісне ставлення до себе, самоповага.

Когнітивний критерій відображає сформованість аксіологічних знань та уявлень щодо соціокультурних цінностей. *Показниками* є: знання традицій інших народів; знання культури і традицій українського народу; знання ключових цінностей сучасного українського суспільства; розуміння поняття «патріотизм»; знання ціннісних аспектів майбутньої професії – вчитель початкових класів; самоусвідомлення свого «Я», наявність самоповаги, самооцінки; розуміння внутрішнього світу інших людей та розуміння соціуму у якому ти живеш; усвідомлення колективних дій у певному соціумі.

Діяльнісно-поведінковий критерій відображає набутий ціннісний досвід, вчинки, моделі поведінки майбутніх учителів початкових класів відповідно до своїх соціокультурних цінностей, а також готовність засвоювати й активно продукувати соціокультурні цінності на засадах партнерської взаємодії. *Показниками* цього критерію є: досвід діяльності на основі сформованих соціокультурних цінностей; уміння взаємодіяти та комунікувати з представниками інших національностей; вміння організовувати свою діяльність відповідно до базових цінностей сучасного

українського суспільства; діяльність на благо Батьківщини, сформованість патріотизму; ціннісне ставлення до професійної діяльності та виконання її з метою примноження культури нації; аналізувати власну ціннісну сферу, вчинки та відносини; вибудовувати партнерські взаємовідносини з представниками суспільства для збагачення національних благ на основі суб'єктної взаємодії.

Нами узагальнено критерії та показники у додатку Б.

Аналізуючи наукові доробки Л. Корінна, Д. Мацько, Л. Новікова, нами обґрунтовано охарактеризовано такі рівні сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи: високий, середній та низький. Розкриємо їх сутність та зміст.

Високий рівень сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи характеризується знаннями традицій інших народів, вмінням будувати взаємодію з представниками різних національностей; глибокі знання культури та традицій українського народу, усвідомлення та генерація культурних цінностей сучасного українського суспільства, популяризація патріотизму; знання ціннісних аспектів майбутньої професії вчителя початкової школи; усвідомлення власного «Я», самоповага та самооцінка, а також знання про внутрішній світ інших людей та їх ставлення до себе переважно базуються на особистісній та інтелектуальній рефлексії, а також наявні знання про внутрішній світ інших людей та їх ставлення до себе. Майбутні вчителі початкових класів, яким притаманний цей рівень, властива стійке ціннісне відношення до традицій інших народів та всіх представників етнічних та соціальних груп та визнання їх культури; сформованість мотивів та потреб у співробітництві й ефективній взаємодії іншими національностями на засадах шанобливих відносин та толерантного ставлення; цілковите прийняття менталітету української нації; яскраво виражене бажання вивчати та збагачувати культурні надбання та традиції українського народу; сформована любов до Батьківщини, сформовані почуття приналежності до української нації та відчуття національної гордості.

Респонденти цього рівня володіють вираженими дієвими професійними мотивами та стійким ціннісним ставленням до майбутньої професії вчителя початкової школи.

Середній рівень властивий респондентам з наявністю системи знань про традиції та звичаї інших народів, вміння взаємодіяти з представниками різних національностей. Їм притаманні знання про культуру та традиції українського народу, сутність патріотизму, національну ідентичність. Проте знання ціннісних аспектів майбутньої професії вчителя початкової школи та її ролі для суспільства є не досить усвідомленими та повними; розуміння власного «Я» та внутрішнього світу не до кінця усвідомлене. Студенти цього рівня виявляють ситуативне ціннісне ставлення та розуміння до традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; прийняття менталітету українського народу у студентів цього рівня є не цілком усвідомленою; вивчення традицій українського народу, є ситуативним; любов до своєї Батьківщини є фрагментарною та ситуативною; недостатньо сформованими є національна ідентичність; ставлення до майбутньої професії вчителя початкової школи є ціннісним, однак не повністю усвідомленим та не до кінця зрозуміла роль та значущість професії вчителя для сучасного соціального середовища; ставлення до власного «Я» переважно емоційне, некритичне; взаємодія та спілкування з іншими людьми базується на співпереживанні та емоційному прояві емпатії.

Низький рівень притаманний респондентам у яких майже відсутні знання традицій інших народів, які не вміють будувати комунікативні відносини з представниками різних національностей; досить обмежені знання про національну ідентичність, не усвідомлення і не розуміння сутності патріотизму. Студент з низьким рівнем соціокультурних цінностей не ідентифікує себе як представника української нації; у них фрагментарні знання про ціннісні аспекти майбутньої професії вчителя початкової школи, вони не усвідомлюють її ролі у соціокультурному світі нації; усвідомлення власного «Я», самооцінка та самоповага базуються на особистісній

рефлексії; стислі знання щодо внутрішнього світу інших людей та їх ставлення до себе. У представників цього рівня рівня не сформоване шанобливе ставлення до традицій інших народів та представників етнічних чи соціальних груп населення; нестійке усвідомлення менталітету українського народу; не чіткі мотиви вивчення культурних надбань та традицій українського народу; не сформоване глибоке почуття любові до своєї Батьківщини. У студентів відсутній позитивний досвід комунікації та партнерської взаємодії з представниками інших національностей з урахуванням міжетнічної та міжкультурної толерантності; на низькому рівні сформоване уміння організовувати свою діяльність відповідно до основних цінностей сучасного українського суспільства; ситуативна діяльність на благо своєї Батьківщини. Студент проявляє незацікавленість соціальним життям національної спільноти; майже байдуже або пасивне ставлення до майбутньої професії з проявом низької активності.

Для перевірки рівнів сформованості соціокультурних цінностей нами використані методики, які є апробованими у науково-педагогічних дослідженнях та відповідають критеріям досліджуваного явища. Таким чином ми використовували:

1. *Методику «Вивчення ціннісних орієнтацій»* (автор П. Степанов) яка сприяла вивченню рівня сформованості ціннісних орієнтацій особистості та дозволила оцінити рівень сформованості ціннісно-мотиваційного критерія (дивись дод. В).

2. *Знання соціокультурних цінностей* (Г. Солдатова, О. Кравцова). Методика сприяє вивченню ставлення людини до представників інших етнічних груп, установок у сфері міжкультурної взаємодії; дозволяє виявити особистісні риси, установки та переконання, що визначають ставлення респондента до навколишнього світу (дивись дод. Г).

3. Анкета *«Сформованість соціокультурних цінностей»* (Е. Заредінова) сприяла виявленню знань щодо соціокультурних цінностей та сприяла виявленню рівня когнітивного критерію (дивись дод. Д).

Діагностичний інструментарій продемонстровано у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

**Критерії та методики діагностування рівнів сформованості
соціокультурних цінностей**

Критерії / показники	Методики
Ціннісно-мотиваційний <i>ціннісне ставлення до ментальності, традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; комунікація та взаємодія з іншими національностями на засаді міжкультурної толерантності; наявність почуття ідентичності та приналежності до української нації, держави; прагнення примножувати надбання та традиції українського народу; любов до Батьківщини, ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності, яка буде реалізовуватись з метою збагачення національних благ, благ держави, ціннісне ставлення до себе, самоповага.</i>	Методика «Вивчення ціннісних орієнтацій» (автор П. Степанов)
Когнітивний критерій <i>знання традицій інших народів; знання культури і традицій українського народу; знання ключових цінностей сучасного українського суспільства; розуміння поняття «патріотизм»; знання ціннісних аспектів майбутньої професії – вчитель початкових класів; самоусвідомлення свого «Я», наявність самоповаги, самооцінки; розуміння внутрішнього світу інших людей та розуміння соціуму у якому ти живеш; усвідомлення колективних дій у певному соціумі.</i>	Знання соціокультурних цінностей (Е.Заредінова)

Діяльнісно-поведінковий критерій <i>досвід діяльності на основі сформованих соціокультурних цінностей; уміння взаємодіяти та комунікувати з представниками інших національностей; вміння організовувати свою діяльність відповідно до базових цінностей сучасного українського суспільства; діяльність на благо Батьківщини, сформованість патріотизму; ціннісне ставлення до професійної діяльності та виконання її з метою примноження культури нації;</i>	<i>Знання соціокультурних цінностей</i> (Г. Солдатова, О. Кравцова).
---	--

За обраними критеріями та методиками ми здійснили констатувальне дослідження рівня сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. В констатувальному дослідженні взяло участь 35 студентів 1 курсу спеціальності «Початкова освіта». Аналіз результатів відповідей студентів дав змогу встановити наступні результати.

Так, використання методики «Вивчення ціннісних орієнтацій» дозволило нам вивити сформованість ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи ,зокрема, проаналізувати сформованість їх ціннісного ставлення до менталітету, традицій свого народу та інших; ставлення до спілкування з- іншими національностями та комунікації з ними на засадах міжнаціональної толерантності; ставлення до ідентичності українського народу, ціннісне ставлення до батьківщини, та бажання застосовувати її культурні надбання у процесі професійної діяльності, прищеплювати їх дітям; виявлення ціннісного ставлення до себе я представника нації.

Опитування дало змогу встановити, що 27,8% респондентів володіють високим рівнем сформованості соціокультурних цінностей; 30,5% опитуваних перебувають на середньому рівні сформованості досліджуваного явища та 41,7% виявили низький рівень соціокультурних цінностей. Результати проілюстровано на рис. 2.1

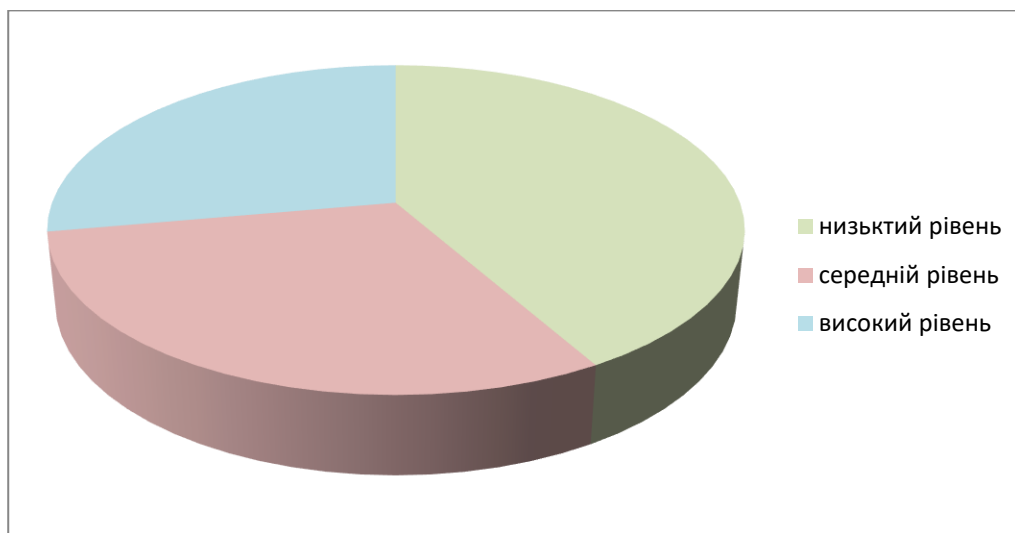

Рис. 2.1. Рівень сформованості ціннісно-мотиваційного критерію соціокультурних цінностей

Виходячи з отриманих результатів бачимо, що ціннісно-мотиваційний компонент, в цілому, сформований на достатньому рівні, адже показники низького та середнього рівнів не є критичними.

Когнітивний критерій ми досліджували за допомогою анкети «Знання соціокультурних цінностей» (Е.Заредінова), яка дозволила перевірити рівень знань традицій та звичаїв інших народів та власних, можливість застосування кращого їх потенціалу для виховання молодших школярів; знання цінностей українського народу, усвідомлення свого «Я» у соціумі, власної цінності та ролі у становленні суспільства.

Так отримані результати такі: 18,37 % опитаних проявили високий рівень; 36,7% перебувають на середньому рівні та 44,93% майбутніх вчителів виявили низький рівень за когнітивним критерієм. Результати предствлені на рис. 2.2.

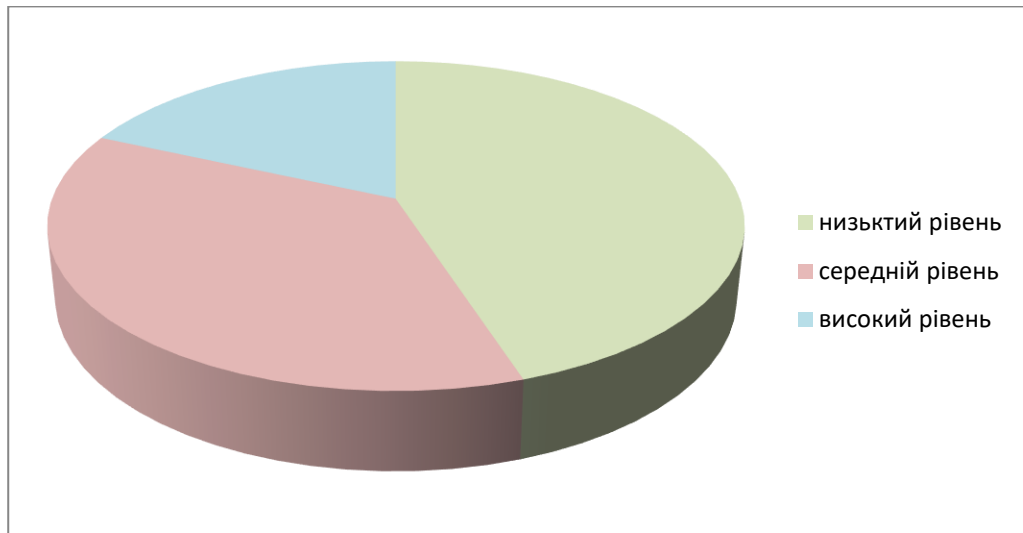

Рис. 2.2. Рівень сформованості когнітивного критерію соціокультурних цінностей

Використовуючи методику «Знання соціокультурних цінностей» (Г. Солдатова, О. Кравцова) ми перевіряли рівень сформованості соціокультурних цінностей за діяльнісно-поведінковим критерієм. Ця методика сприяла вивченні досвіду діяльності на засадах соціокультурних цінностей, наявності толерантного ставлення до оточуючих, поваги до інших, в тому числі і у професійній діяльності до учнів, до батьків, колег; вміння організовувати свою діяльність відповідно до базових цінностей сучасного українського суспільства; діяльності на благо Батьківщини, сформованості патріотизму тощо.

Отримані результати засвідчують наступне: 20,3% респондентів проявили високий рівень; 34,5 % перебувають на середньому рівні; та 45,2% перебувають на низькому рівні сформованості соціокультурних цінностей за обраним критерієм. Результати представлені на рис. 2.3.

Узагальнені результати представлено у таблиці 2.2. та рис. 2.4.

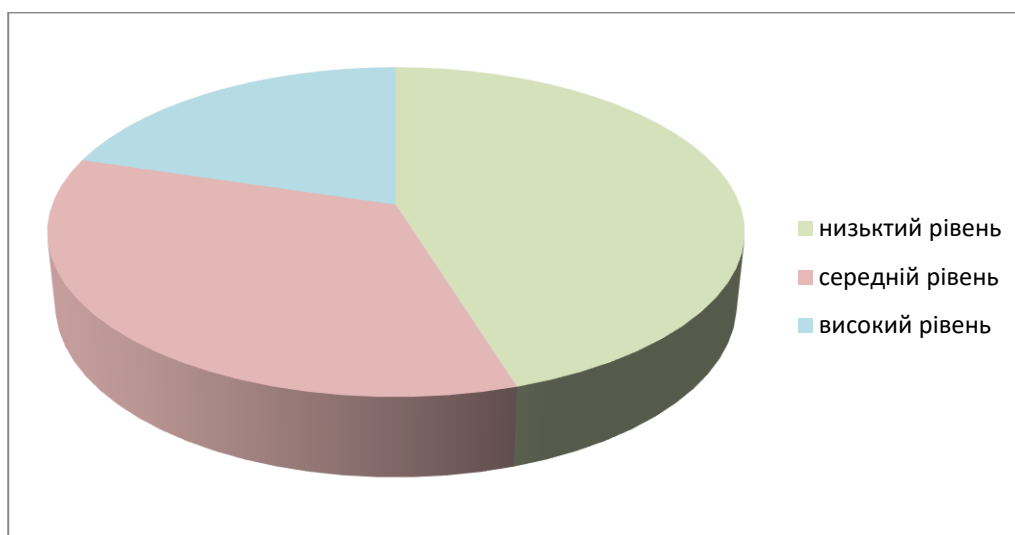

Рис. 2.3. Рівень сформованості діяльнісно-поведінкового критерію соціокультурних цінностей

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості соціокультурних цінностей

<i>Критерії</i>	Рівні		
	низький	середній	високий
<i>Ціннісно-мотиваційний</i>	41,7	30,5	27,8
<i>Когнітивний</i>	44,93	36,7	18,37
<i>Діяльнісно-поведінковий</i>	45,2	34,5	20,3
	43,9	33,9	22,15

Узагальнені результати, представлені у таблиці 2.2. демонструють такі числові дані сформованості соціокультурних цінностей:

- ціннісно-мотиваційний компонент на високому рівні сформовано у 27,8% респондентів; середній рівень виявили у 30,5% опитуваних та низький рівень продемонструвало 41,7% майбутніх учителів;
- когнітивний компонент сформований на високому рівні у 18,37%; на середньому рівні у 36,7% та низькому рівні 44,93%;

- діяльнісно-поведінковий виявили у 20,3% опитаних; середній у 34,5% та високий у 45,2% студентів.

Сформованість соціокультурних цінностей в цілому представлено на рис.2.4. З якого бачимо, що показники високого рівня становлять 22,15% опитаних; середньою 33,9% та низького 43,9% респондентів.

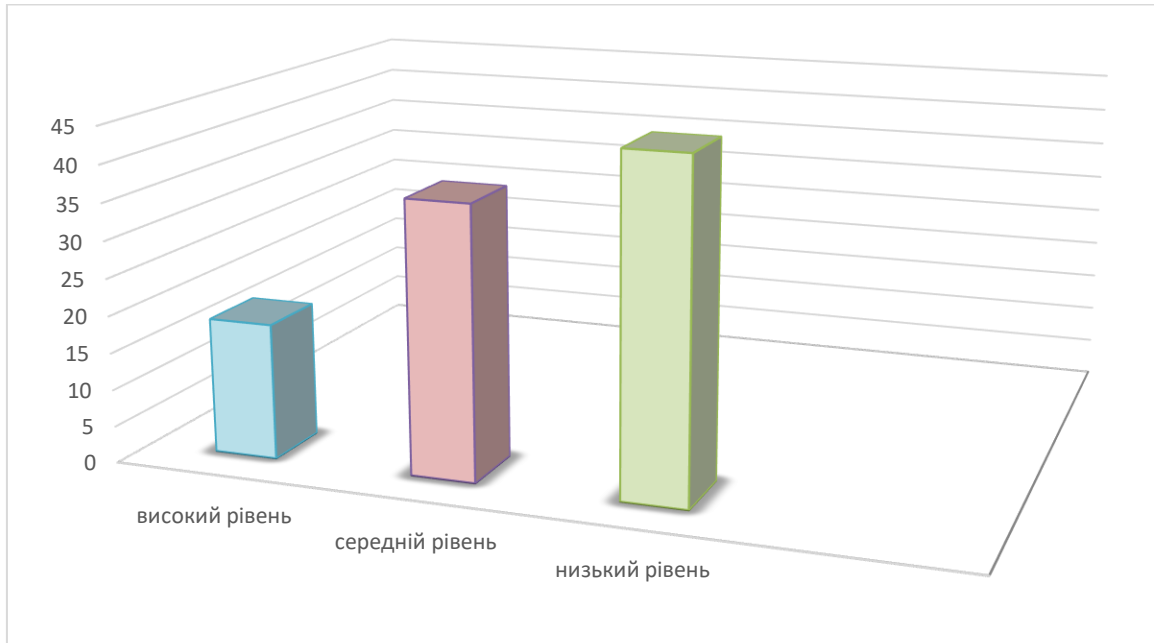

Рис. 2.4. Рівні сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів

Оскільки сформованість середнього та низького рівнів (77,8%) значно переважають над високим рівнем (різниця становить 55,65%) то можемо говорити про потребу в удосконаленні системи формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього простору університету.

Саме тому, у наступних підрозділах нашої роботи ми проаналізуємо систему, яка забезпечить покращення цього процесу.

2.2. Модель системи формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки

Дослідження теоретичних аспектів проблеми формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи потребує застосування методу моделювання, який сьогодні досить часто застосовується у науково-педагогічних дослідженнях.

С. Гончаренком описано метод моделювання як такий, що уподібнює явища (аналогії), адекватності одного об'єкта іншому в певних взаємовідношеннях і на цій основі перетворення простішого за змістом і структурою об'єкта в модель складнішого (оригіналу). Виходячи з цього, модель виступає допоміжним засобом, який у процесі дослідження формує нову інформацію про об'єкт пізнання (Гончаренко, 2008, с. 119).

Сьогодні поняття «*модель*» розглядається різними науковцями. Зокрема, В. Штоффом модель розглядається як система, яка розглядається чи матеріально реалізується й, відбиває та відтворює об'єкт дослідження, та здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про досліджуваний об'єкт. Є. Лодатком, аналізується філософське поняття моделі, вчений вважає, що це уявлювана чи реалізована система, яка, відображає або відтворює об'єкт дослідження, може замінювати його у позитивній динаміці (Лодатко, 2007, с. 32–40). Дослідниця С. Сисоєва, зазначає що модель виступає засобом теоретичного дослідження педагогічних явищ та процесів шляхом уявного утворення життєвих ситуацій (Сисоєва, 2013, с. 78). О. Дахін, стверджує що модель виступає штучним утворенням об'єкта у вигляді схеми, знакової форми, фізичної конструкції та є подібною до досліджуваного об'єкта/явища, що відображається та відтворюється у спрощеному вигляді такі складові як: структуру, зміст, властивості, взаємозв'язки та відношення між компонентами. Словник методичних термінів розглядає це поняття як

вивчення об'єкта чи явища шляхом використання його аналога (Азімов, 2009, с. 145).

С. Гончаренко вибудовує логіку процесу моделювання, яка складається і з таких операцій: перехід від природного об'єкта до експериментальної моделі; процес побудови моделі; експериментальна перевірка розробленої моделі; перехід від експериментальної моделі до природного об'єкта дослідження, який полягає у перенесенні результатів, що одержані у процесі дослідження. (Гончаренко, 2008, с. 120).

Заслуговують на увагу вимоги, яким повинна відповідати модель дослідження, запропоновані науковцем В. Биковим, зокрема, це:

- побудова моделі повинна бути глибинною та деталізованою відповідно до об'єктів дослідження, що створені природою або людиною;
- модель повинна виступати допоміжним, природним чи штучним об'єктом, та якомога точно відтворювати чи замінювати оригінал дослідження (на тому чи іншому етапі дослідження), щореалізовується для отримання точних та наукових відомостей про оригінал;
- модель повинна володіти властивостями оригіналу, які є суттєвими для дослідження що проводиться.

В. Заредінова у своєму науковому дослідженні виокремлює якості моделі такі як: відповідність, подібність до системи оригіналу, цілеспрямованість, абстрагування від окремих деталей та параметрів оригіналу, репрезентація. Узагальнюючи вищезазначене можемо стверджувати, що розуміння феномену «модель», характеризується співвідношенням з певним предметом чи процесом дійсності; схематичністю, яка пов'язана з відтворенням істотних характеристик та властивостей досліджуваного явища; зручністю для дослідження та корегуванню завдяки схематичності порівняно з оригіналом; створюваністю людиною. Варто зазначити, що метою побудови моделі є реалізація предмета дослідження, вивчення його властивостей або представлення їх у наочному вигляді, не звертаючись до оригіналу.

Модель формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи яка запропонована у нашому науковому дослідженні є: прогностичною, оскільки передбачає результат досліджуваного процесу, тобто сформованість соціокультурних цінностей майбутніх фахівців; вона є схемою яка представлена блоками, кожен з яким має свої компоненти.

Запропонована нами модель формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи складається з цільового, змістового та результативного блоків та представлена на рис. 3.1

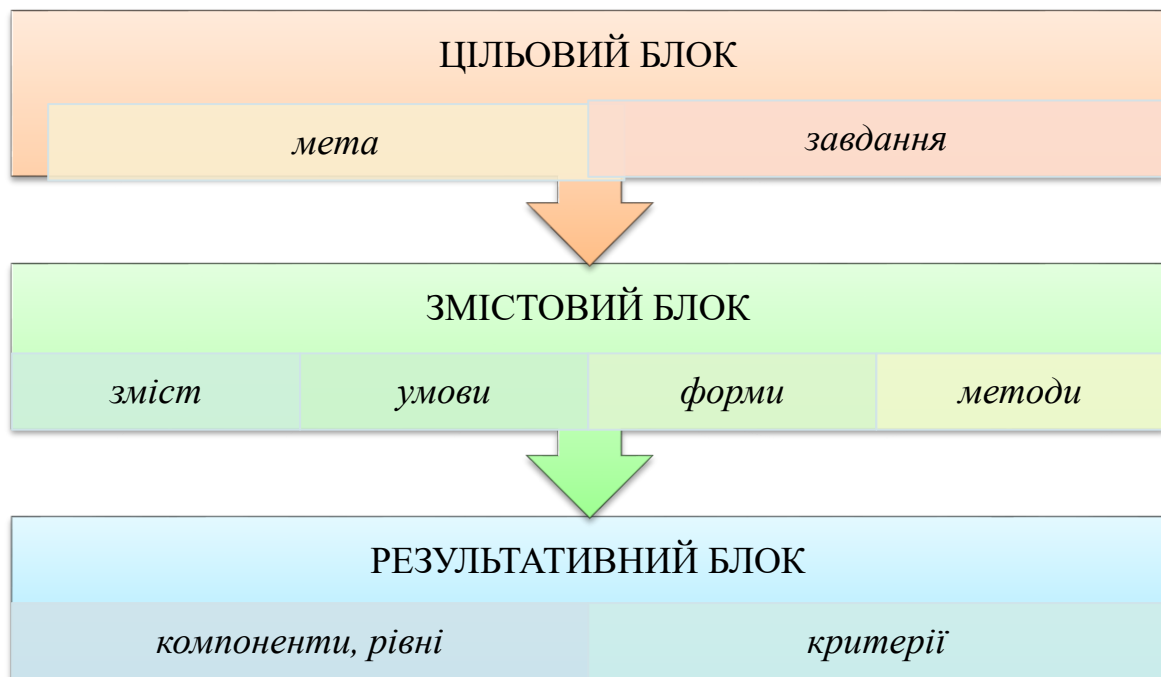

Рис. Модель формування соціокультурних цінностей

Проаналізуємо детальніше запропоновані блоки. Так **цільовий блок** представлений метою та завданнями.

Мета, у нашому розумінні, відображає очікуваний кінцевий результат, чи бажаний стан об'єкта дослідження. Тому метою запропонованої моделі нашої наукової роботи є: сформувати соціокультурні цінності майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього процесу закладу вищої освіти.

Даний блок включає також завдання, які ми розуміємо, як заплановані, наперед визначенні цілі що забезпечують досягнення поставленої мети. Так завданнями експериментальної моделі є:

1. Формувати ціннісні орієнтації, потребу та бажання та установку та соціокультурні цінності (ціннісно-мотиваційний компонент);
2. Спонукаати до оволодіння аксіологічними знаннями (когнітивний компонент соціокультурних цінностей);
3. Формувати бажання привласнення соціального досвіду, налагодження стосунків з об'єктивним світом, розвиток психічних функцій і здібностей здійснюється шляхом активної діяльності (діяльнісно-поведінковий компонент)

Змістовий блок моделі формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи відображає зміст у контексті реалізації якого відбувається формування соціокультурних цінностей у закладі вищої освіти.

Змістовий компонент включає: зміст, форми, методи, педагогічні умови та принципи формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Так, охарактеризуємо умови. Першою умовою є *організація освітнього процесу на засадах аксіологічного підходу*. Аксіологічний підхід розуміється як методологічна стратегія, спрямована на формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх учителів початкової школи. Реалізація цієї умови полягає в орієнтації освітнього середовища закладу вищої освіти на формування соціокультурних цінностей особистості у засіб привласнення об'єктивних соціокультурних цінностей та відповідно їх трансформації в особистісні професійно значущі цінності й орієнтири. Зміст дисциплін, які варто вибудовувати на аксіологічному підході це «Філософія», «Культурологія», «Соціологія» ті дисципліни які формують загальні соціокультурні цінності. Відтак, зміст дисциплін таких як-от: «Загальні основи педагогіки та історія її розвитку», «Педагогічна майстерність», «Дидактика», «Методика громадянської та історичної освітньої галузі» що формують професійні соціокультурні цінності.

Потреба впровадження цієї умови пов'язана з механізмами прийняття й привласнення соціокультурних цінностей (національної ідентичності, ціннісного ставлення до традицій інших народів; ціннісного ставлення до міжкультурної комунікації та взаємодії; міжкультурна толерантність тощо), але з перевагою ситуативних, тобто нестійких соціокультурних цінностей.

Наступною умовою є *залучення майбутніх учителів до інтерактивних форм та методів на засадах партнерської взаємодії*. Ця умова закладає основи партнерських взаємовідносин між викладачем та студентом та визначає траєкторію подальшої роботи у системі педагогічної взаємодії.

Як зазначає Л. Гончар, партнерство є найвищою формою співпраці, яка: «характеризує певну форму взаємодії між суб'єктами діяльності, в основу якої покладаються діалог, рівні права, узгодженість і добровільність участі в спільній діяльності, взаємна зацікавленість сторін» (Гончар, 2017, с. 216). Вважаємо, що процес формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи буде ефективним при переході від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин в умовах освітнього процесу.

При реалізації цієї умови та з метою формування соціокультурних цінностей, ми рекомендуємо враховувати вихідні положення сформульовані І. Бехом, а саме: «реалізація будь-якого педагогічного заходу забезпечується суб'єкт-суб'єктними взаєминами; взаємодія педагога з учнями має будуватися з урахування їх бажань і позицій, а не з позиції вимушеності спілкування; важливою є установка педагога на функціонально-рольову і особистісну взаємодію, коли особистісне проступає в індивіді через рольове, що забезпечує передачу загальносоціального і особистісного досвіду педагога» (Бех, 1998, с. 136-137).

Наступною педагогічною умовою є *застосування комплексу форм і методів формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів*. Пропонуємо застосовувати загальноприйнятую класифікацію: імітаційні, такі, що пов'язані з моделюванням виховної діяльності та неімітаційні у організації яких відсутнє моделювання виховного процесу; колективні або

масові, за інтересами виокремлюють групові та індивідуальні форми та методи; також можна застосовувати аудиторній й поза аудиторні, що також сприяють ефективному формуванню соціокультурних цінностей.

Для реалізації цієї умови варто застосовувати різноманітні тренінги аксіоспрямовані, ділові ігри, розгляд та аналіз різних ситуацій та задач, організовувати круглі столи, застосовувати методи формування соціального інтелекту, кейс-стаді тощо. Заслужують на окрему увагу методи самопізнання, самоусвідомлення, рефлексії тощо.

Змістовий блок моделі включає також принципи формування соціокультурних цінностей, які впливають із вищезазначених умов.

Зокрема, це *принцип аксіологічної спрямованості освіти* – який ґрунтується на застосуванні аксіології як такої у процесі організації освітнього процесу в закладі вищої освіти щодо формування соціокультурних цінностей, та врахування аксіовиховного ресурсу навчальних дисциплін.

Наступний принцип – *людиноцентризму*, який сформований І. Бехом та тлумачиться так: «особистість завжди повинна розглядатись як ціль і ніколи як засіб» (Бех, І., 2000). Він полягає в реалізації гуманістичних орієнтирів в процесі формування ціннісно-значущої сфери студентів; регуляцію взаємин між особистістю та суспільством; надання соціокультурним цінностям світоглядного рівня, що є базовим у визначенні змісту й цілей життя особистості.

Принцип системності – надає цілісності та системного характеру щодо формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів розглядаючи цей процес, як системний об'єкт, що характеризується цілісністю, є відкритим, містить певні структурні компоненти, є ієрархічним, адже побудований з компонентів, кожний з яких виступає також підсистемою.

Принцип міждисциплінарності – полягає у застосуванні наукової інформації що відображає міждисциплінарну природу соціокультурних цінностей, що досліджуються з точки зору філософії, психології, соціології, педагогіки, культурології тощо.

Заслужують на значну увагу і принципи описані у науковому доробку В. Заредінової. Зокрема: *«принцип моделювання змісту, форм і методів формування соціокультурних цінностей* – полягає у співвіднесенні певної інформації з ситуаціями утворення, прийняття, усвідомлення соціокультурних цінностей та використанням їх у функції засобу здійснення практичних дій та вчинків студентів; *принцип інтерактивності й партнерства* – передбачає побудову процесу формування соціокультурних цінностей на партнерській взаємодії викладача та студентів, яка реалізується в діалогічних і полілогічних формах спілкування; *принцип задачно-ситуативної насиченості* полягає в побудові процесу формування соціокультурних цінностей як системи педагогічних ситуацій та задач; *принцип активності* – передбачає здійснення формування соціокультурних цінностей не шляхом прямої передачі студенту певної інформації, а в процесі його власної, внутрішньо мотивованої активності, спрямованої на предмети та явища навколишнього світу та на себе; *принцип суб'єктної орієнтації* – пов'язаний з позіціюванням студента як суб'єкта формування соціокультурних цінностей, а також з розглядом його як активного суб'єкта аксіозорієнтованого освітнього середовища ЗВО» (Заредінова, 2021).

Результативний блок моделі відображає кінцеві результати, а саме: сформованість соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, її структурних компонентів, що виражаються у критеріях та показниках.

2.3. Форми організації процесу формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету

З метою опису форм організації процесу формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього простору університету проаналізуємо поняття «форма». У наукових дослідженнях вважається, що воно прийшло в педагогіку з філософії чи філософської діалектики, де розглядалось як одна з базових категорій, та співвідноситься з категорією «зміст». Поняття «форма» визначається як зовнішній вигляд, обрис речі, дії або зовнішній вираз конкретного змісту (Бусел, 2009).

У педагогічній науці термін форма, досліджується з часів Я. Коменського, та використовується здебільшого у дидактичному розумінні (А. Алексюк, Ю. Бабанським, Н. Волковою, В. Галузинським, М. Євтухом та ін). Зокрема, Н. Волкова тлумачить форму навчання як спосіб організації навчальної діяльності учнів, який регулюється наперед визначеним розпорядком; це є зовнішнє вираження узгодженої діяльності учителя та учнів, яке здійснюється у зазначеному порядку й у конкретному режимі (Волкова, 2001, с. 324).

Ми досліджуємо поняття «форми» відносно процесу виховання, зокрема формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Форму виховання у педагогіці тлумачать як зовнішнє вираження спільної діяльності вихованців та вихователів у процесі розв'язання поставлених завдань формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі університету.

Розглянемо форми організації виховання, які, на нашу думку, є доцільними та ефективними у процесі формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, проте попередньо зазначимо певні вихідні позиції щодо цього.

Сьогодні розглядаються різні класифікації виокремлення форм

виховання зокрема, як-от:

- *комунікативні*, вони регулюють міжособистісну та міжнаціональну взаємодію на різних рівнях, та сприяють національній свідомості та формуванні цінностей у процесі спілкування, також забезпечують подолання перешкод у спілкуванні та налагодженні комунікації. До них належать: різного виду лекції, круглі столи, години спілкування, інформаційні хвилинки, «відкрита студія», відверті розмови, вечори запитань і відповідей та ін;
- *інтерактивні*, забезпечують стимулювання особистості до активної мотивованої діяльності під час засвоєння соціокультурних цінностей та реалізації ціннісно орієнтованої поведінки (ділові та рольові ігри, тренінги, квести);
- *творчі*, які розкривають та розвивають творчий потенціал майбутнього вчителя у процесі формування їх соціокультурних цінностей (творчі проекти, фотовиставки, звіт-проект пошукових загонів, реконструкція історичних подій, презентації) (Савінова, 2007).

Сьогодні формуванню соціокультурних цінностей сприяють як імітаційні, так й неімітаційні форми організації, тобто ті, що базуються на імітаційних (пов'язані з моделюванням виховної діяльності) та неімітаційних (відсутнє моделювання виховного процесу) методах виховання.

Поширеними сьогодні є форми за кількістю учасників, тобто колективні чи масові, групові та індивідуальні.

Виокремлюють і за місцем в освітньому процесі форми організації виховання такі як аудиторні та позааудиторні.

Розглянемо певних форми які спрямовані на формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів в умовах закладу вищої освіти.

Ціннісно зорієнтована лекція. Поняття лекція (від лат. *lectio* – читання) як систематичне, послідовне монологічне викладення матеріалу, зазвичай теоретичного характеру (Педагогический энциклопедический словарь, 2002).

Ціннісно зорієнтована лекція спрямована на подання студентам інформації для формування ціннісних орієнтацій та теоретичних знань з аксіології. Також ціннісно зорієнтована лекція спрямована на засвоєння знань про культуру та традиції інших народів; особливостей їх менталітету; накопичення знань про основні цінності майбутньої професії, усвідомлення власного «Я» та розуміння внутрішнього світу іншої людини, тобто – на знання щодо базових складників соціокультурних цінностей.

Е. Заредінова пропонує застосовувати ціннісно зорієнтовану проблемну лекцію, яка колективну, комунікативну, неімітаційну форму організації процесу формування соціокультурних цінностей, у процесі реалізації освітнього простору університету. Особливістю цієї лекції є проблемний виклад матеріалу, що не передбачає викладання майбутнім учителям готової інформації.

Застосування такої форми як *«круглий стіл»* яка є комунікативною, неімітаційною, колективною формою організації виховання, і полягає в обговоренні актуальних аспектів соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Її застосовують тоді, коли виникає необхідність обговорити важливі реальні проблеми, узагальнити та аналізувати підсумки їх розв'язання, впроваджувати новаційні ідеї, прогнозувати подальші дії. Перевагами круглого столу є рівність прав та позицій усіх його учасників, з їх партнерською взаємодією, «суб'єкт-суб'єктом» спілкуванням. Встановлено правила й алгоритм проведення круглого столу: «вибір теми; добір питань для дискусії; розробка сценарію, підготовка ведучого; запрошення учасників обговорення; встановлення регламенту виступів учасників» (Заредінова, 2020). У процесі формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів застосування такої форми сприяє розвитку вмінь висловлювати свою думку відповідно до своїх соціокультурних цінностей, а також вміння почути думку представників інших ментальностей, культур та етносів й співвіднести її з власною позицією, що формує кооперативного й комунікативного типу рефлексії як компонента

когнітивного складника соціокультурних цінностей, а також емпатії та міжетнічної толерантності.

Вагоме місце займають *імітаційні форми* які що полягають в активній діяльності, у якій майбутній учитель отримує можливість освоєння цілісної виховної діяльності чи її фрагментів у процесі імітації. Втім такі форми поділяються на ігрові та неігрові. Варто наголосити, що в неігрових формах виховання імітуються лише певна сторона. Ігрові форми виховання побудовані на імітації всього процесу у вигляді гри із застосуванням правил, е йде мова про ділову гру.

Таким чином, *ділова гра* – є формою організації виховного процесу і полягає вна концептуальних положення теорії гри, які обґрунтував Д. Ельконін, О. Леонтьєв, й полягають в уявній чи умовній ситуації. Сьогодні гра виступає видом діяльності людини. Її виникнення пов'язане з дитячою діяльністю, у ході якої відтворювались дії дорослих. Гра є вагомим засобом формування особистості під час розумової, моральної, фізичної діяльності.

Варто сказати, що сьогодні гра є діяльністю людей різного віку, не лише дітей. А. Вербицький виокремлює такі види ігор: спортивні, військові, навчальні, салонні, дитячі, театральні, («природні»), дослідницькі, виробничі тощо (с. 78–100).

Для формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи вагома роль надається іграм ціннісного спрямування, тобто таким, у процесі якої формуються ціннісні орієнтації.

Структура ділової гри представлена: імітаційною та ігровою стороною. При цьому імітаційна сторона містить певні фрагменти освітнього процесу, пов'язані з формуванням соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Ігрова сторона відображає виховні функції викладача, що мають місце освітньому процесі закладу вищої освіти, а саме: партнерські взаємовідносини викладача зі студентами, колегами, а також студентів між собою.

Проаналізуємо головні ознаки ділової гри ціннісного спрямування:

– метою ділової гри є інтеграція цілей, які відповідають провідній меті формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та створення ціннісного освітнього середовища закладу вищої освіти;

– принципами ділової гри є відображення закономірностей ігрового виховання, його компонентів, логіки їх взаємозв'язків в процесі формування соціокультурних цінностей;

– зміст ділової гри включає структуру соціокультурних цінностей, яка містить ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий компоненти та, як зазначає Е. Заредінова, типи соціокультурних цінностей (соціокультурні макроцінності, мезоцінності та соціокультурні мікроцінності).

Структуру ділової гри ціннісного спрямування інтегрує структурні особливості ігрової та імітаційної моделі:

1) ігрова модель містить ігрові цілі, комплекс функцій та ролей що виконують учасники, сценарій та правила гри;

2) імітаційну модель становлять мета, педагогічні цілі, предмет гри, партнерська взаємодія учасників, система оцінювання гри та педагогічна рефлексія (Панфилова, 2006, с. 214).

Мета ділової гри ціннісного спрямування містить ігрові цілі та педагогічні цілі, які забезпечують формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Ролі та функції учасників ділової гри відображають конкретний фрагмент виховної діяльності, що моделюється в грі. При цьому рольова структура зумовлена об'єктом імітації й цілями виховання. А. Вербицький виокремлює такі компоненти ролей: «перелік ролей і рольових груп; функції й завдання, які виконують гравці, їхні права та обов'язки; інструкції щодо виконання кожної ролі; портрети ролей, що характеризують особистісні якості учасників» (Вербицький, 2010),

Предметом гри виступає процес, вимога й умова формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, тобто предмет діяльності учасників гри замінює реальну виховну діяльність викладача закладу вищої освіти.

Модель рольової гри представляє взаємозв'язки, партнерську взаємодію, кількісний склад та посадові функції.

Сценарій, як основний компонент ділової гри, виступає словесним або наочним описом предметного змісту, який відображає час і характер дій гравців. Він відображає певні етапи гри, та її загальну послідовність.

Правила гри реалізуються через принципи ділової гри ціннісного спрямування, надають аксіологічності освітній діяльності, що є предметом моделювання та відкривають норми поведінки студентів у грі.

Рефлексія гри здійснюється із участю викладача та становить змістовний аналіз діяльності гравців або груп відповідно до конкретних критеріїв. Логіка ділової гри ціннісного спрямування подана нами у додатку Є.

Перевагами ділової гри ціннісного спрямування сьогодні є :

1) використання ділової гри під час формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів дозволяє максимально наблизити цей процес до реалій сьогодення;

2) майбутній учитель початкової школи у спеціально створених умовах «проживає» певні життєві чи професійні ситуації, які стосуються соціокультурних цінностей, що дають змогу формувати ціннісні установки, світогляд, робити свій ціннісний вибір; відстоювати власні громадянські позиції, розвивати навички спільної колективної роботи.

Квест – є інтерактивною, неімітаційною, колективною, ігровою формою організації виховання. Термін «квест» походить від англійського «quest», що у перекладі означає «шукати щось, виконувати завдання». Квест спершу застосовували у 90-х роках як веб-квести в університеті Сан-Дієго авторами Берні Доджом і Томом Марч. Авторами веб-квестів визнано їх як: «орієнтовну

діяльність, де практично вся інформація береться з мережі Інтернет» (Панфилова, 2006).

У сучасній теорії та практиці педагогічної науки існує ряд трактувань поняття «квест». Ми розуміємо його як організація інтерактивного освітнього середовища (за Т. Кузнецовою); зорієнтованої на розв'язання педагогічної проблеми (за О. Шевцовою).

Квест є ігровою формою організації формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів, що зорієнтована на пошук інформації, її аналіз і систематизація що стосується соціокультурних цінностей особистості, та спрямована на виконання ціннісноорієнтованих завдань у ході проходження запланованого грою маршруту чи виконання елементів сюжету.

Сьогодні існує узагальнена класифікація квестів запропонована І. Сокол і представлена таким чином:

1. За формою проведення: веб-квести, комп'ютерні квести, QR-квести.
2. За режимом проведення: у віртуальному режимі, в реальному режимі, та комбіновані.
3. За терміном реалізації: короткотривалі, довготривалі.
4. За формою роботи: групові, колективні, індивідуальні.
5. За предметним змістом: міжпредметний квест та моноквест.
6. За інформаційним освітнім середовищем: віртуальне освітнє середовище, традиційне освітнє середовище.
7. За технічною платформою: вікі-сторінки, Google-групи, освітні сайти, форуми, віртуальні щоденники тощо.
8. За діяльністю учнів: дослідницькі, інформаційні, творчі, пошукові, ігрові, рольові.
9. За характером контактів: учасники однієї групи, різновікові групи, міжнаціональні тощо.
10. За типом завдань: таємнича історія, планування, головоломка, проектування, переказ, самопізнання, творче завдання, детектив,

розслідування, переконання (Сокол, 2014, с. 369–374).

К. Журба та І. Шкільна описують етапи організації квесту:

1. Організаційно-підготовчий етап, полягає у визначенні теми, мети, типу квесту; формування сюжету та завдань; опису ролей учасників; побудова плану роботи; визначення головних часових рамок квесту; розробка критеріїв оцінювання діяльності учасників.

2. Етап реалізації квесту, полягає в ознайомленні студентів зі змістом, основними організаційними моментами, інструктажем щодо виконання завдань квесту; поділ студентів на групи та розподіл завдань між ними; ознайомлення майбутніх учителів із критеріями оцінювання та вимогами щодо виконання завдань.

3. Завершальний етап, що полягає у підбитті підсумків квесту, оцінюванні діяльності учасників квесту за запропонованими критеріями; висвітлення та обговорення результатів діяльності майбутніх учителів початкової школи; формулювання висновків; нагородження переможців.

4. Підсумковий етап, спрямований на аналіз досвіду, отриманого учасниками квесту, педагогічну рефлексію (Журба, & Шкільна, 2017, с. 48).

Виокремимо низку переваг, які має квест як форма виховання має низку переваг:

- Сприяє реальній участі у конкретній життєвій ситуації, що дає можливість реалізувати ціннісноорієнтовану поведінку, зробити свій ціннісний вибір, актуалізувати знання щодо соціокультурних цінностей;

- є колективної (груповою) формою організації виховання та забезпечує формування партнерських взаємовідносин між учасниками квесту, реалізацію емпатії, колективної рефлексії, що є важливими для формування соціокультурних цінностей;

- активна участь студентів у квесті забезпечує перетворює їх на суб'єктів освітнього процесу;

- залежно від теми квесту учасники отримують можливість зіставляти різні види цінностей, культу та ментальності, що є важливим у

формуванні соціокультурних цінностей;

– під час квесту реалізуються умови, які сприяють зануренню студентів в етнос та культуру українського народу, тобто вони усвідомлюють соціокультурні мезоцінності.

Таким чином, можемо стверджувати, що сьогодні існує достатня кількість організаційних форм, які можна використовувати в освітніх закладах, зміст яких забезпечить формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього простору університету.

2.4. Аналіз традиційних та інноваційних методів формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки

Процес формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи майбутніх учителів початкової школи, вимагає використання різноманітних методів.

Поняття «метод» у перекладі з грец. «шлях крізь» розуміється як: «систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети» (Буссел, 2009).

У довідкових джерелах поняття «метод» розглядають як особливий спосіб або система способів, що застосовуються до будь-якої науково-практичної діяльності. Жоден метод не є повноцінним і завжди реалізується в сукупності, проте саме за особливостями конкретного методу відрізняють і систематизують методи загалом.

Розглянемо методи які сприяють формуванню соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, та заслуговують на увагу щодо використання в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Кейс-метод (case-stady). Кейс у перекладі з англ. case – «випадок» полягає в описі реальної виховної ситуації, яка містить подібні до цієї ситуації факти, думки, судження, на які опираються при розв’язанні поставленої проблеми. Варто наголосити, що кейс завжди базується на проблемі, складній, суперечливій ситуації, яка реально відбулася або може відбутися за тих чи інших обставин. Однак, цей метод полягає в тому, що інформація, яка безпосередньо пов’язана з формуванням соціокультурних цінностей подається майбутнім учителям у вигляді проблеми, а знання отримуються у процесі дослідницької діяльності, зокрема мова йде про метод моделювання, який відтворює вихідний аналог, прототип.

Розглядаючи цей метод у контексті формування соціокультурних цінностей, вважаємо, що він є ефективним для формування ціннісноорієнтованих знань, зокрема: знання про побудову ефективної комунікації та взаємодії з представниками різних національностей відповідно до їх морально-етичних, культурних, соціальних, етичних норм; знання сутності та особливостей менталітету й ментальності українського народу; знання ключових цінностей сучасного українського суспільства; розуміння культури та традицій українського народу; розуміння внутрішнього світу іншої людини, знання розуміння чинників її поведінки; вміння здійснювати аналіз своєї ціннісної сфери; формувати власну позицію щодо взаємин з іншими людьми на засадах педагогіки партнерства.

Сьогодні існує різна класифікація педагогічних ситуацій, а саме:

- за місцем виникнення і протікання (ситуації що виникають в сім’ї, в університеті, в соціумі);
- за статусом учасників (міжгрупові, міжособистісні, комбіновані);
- за характером взаємодії («студент – студент», «викладач – студент», «студент – викладач», тощо).

Використання кейс-методу у процесі формування соціокультурних цінностей знаходимо у праці Е. Зерадінової, де автор описує аналіз ситуацій-

антиподів, які відображають ціннісно зорієнтовану діяльність та поведінку особистості й ціннісно дезорієнтовану поведінку.

Також у формуванні соціокультурних цінностей автор застосовує синтез та ділових ігор й аналіз ситуацій у формі програвання певних життєвих ситуацій, що забезпечує ціннісне ставлення до певних життєвих ситуацій, набуття через гру досвіду ціннісної поведінки, формуванню досвіду ціннісного ставлення та формування емпатії у взаєминах з іншими людьми.

Проаналізуємо ще *виховні задачі аксіологічної спрямованості* як метод виховного характеру та проблемного спрямовування, що потребує розв'язання через використання методу моделювання ціннісного контексту і відтворення змісту формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Метою задач аксіологічного спрямування є формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та створенні ціннісноорієнтованого освітнього середовища закладу вищої освіти.

Сьогодні, по відношенню мети, виділяють такі типи виховних задач ціннісного спрямування:

- *мотиваційно-ціннісні задачі*, які спонукають до засвоєння та реалізації поведінки з урахуванням соціокультурних цінностей;
- *когнітивні задачі*, які формують знання соціокультурних цінностей;
- *рефлексивно-аналітичні задачі*, що формують особистісну, інтелектуальну рефлексію як відображення свого «Я», власного внутрішнього світу та поведінки в свідомості особистості як механізму ціннісного самоусвідомлення, та зорієнтовані на формування комунікативної рефлексії як засобу сприйняття й усвідомлення інших людей і ціннісного ставлення до них;
- *задачі суб'єктної спрямованості*, вони сприяють формуванню й реалізації особистісної та професійної суб'єктивності під час формування соціокультурних цінностей.

Ціннісно-зорієнтовані задачі Л. Мільто та Л. Спірін за ґрунтовністю та масштабом завдань поділяють на тактичні, стратегічні й оперативні:

- тактичні цінніснозорієнтовані задачі, спрямовані на формування конкретних типів соціокультурних цінностей;
- стратегічні цінніснозорієнтовані задачі, забезпечують цілісне формування соціокультурних цінностей;
- оперативні задачі ціннісної спрямованості відображають ту чи іншу виховну ситуацію.

Сьогодні існує розроблена технологія розв'язання педагогічних цінніснозорієнтованих задач, описано І. Зязюном, яка передбачає наступний алгоритм дій: «аналіз ситуації в цілісному процесі педагогічної діяльності; усвідомлення проблеми й формування задачі, завершення процесу аналізу умов ситуації; розробка проекту рішення – конструювання розв'язання ситуації з різними варіантами розгортання подій; практична реалізація запланованого рішення; аналіз результату: порівняння наслідків розв'язання задачі з поставленими завданнями» (Педагогічна майстерність, 1997, с. 39–40).

Можемо узагальнити, що використання педагогічних ціннісно зорієнтованих задач є складним динамічним циклом. Процес розв'язання виховних ціннісноспрямованих задач, Е. Заредінова виокремлює ряд послідовних взаємопов'язаних та взаємозумовлених етапів, а саме:

1. Діагностико-аналітичний етап: передбачає аналіз змісту ситуації та формування завдань яке необхідно розв'язати.
2. Планування й конструювання: полягає у формулюванні припущення, проектуванні конкретних способів рішення задачі, тактика розв'язання задачі.
3. Виконавський етап: безпосередній розв'язок ситуації що описується у задачі.

Аналіз наукових джерел засвідчує застосування й інтерактивних методів формування соціокультурних цінностей.

Феномен «інтерактивність» походить від латинської моави *inter* взаємний, і *actio* – дія. Відповідно інтерактивні методи полягають в інтерактивній взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Автор Д. Махотін стверджує, що інтерактивна взаємодія позитивно впливає на інтелектуальну активність суб'єктів виховання, адже створює умови для суперництва. Д. Махотіним наголошується на потенціалі інтерактивних методів стосовно формування оціночного та критичного мислення, можливість повправлятися на реальних задачах, в умінні приймати рішення, опановувати навички, які важливі для подальшої ефективної роботи з аналогічної проблеми (Махотин).

Виходячи із вищезазначеного можемо говорити про те, що інтерактивні методи формування соціокультурних цінностей ґрунтуються на партнерській взаємодії учасників освітнього процесу на їх співпраці під час формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів у освітньому просторі університету.

Розглянемо такі інтерактивні методи як: дискусію, діалог, які сприяють формуванню соціокультурних цінностей.

Дискусія є усталеним її визначення як засобу організації спільної діяльності з метою інтенсифікації процесу прийняття рішення в групі (Педагогика, 2005, с. 141). У нашому трактуванні дискусія є методом формування соціокультурних цінностей студентів, що передбачає групове обговорення певних виховних проблем, у процесі якого відбивається ціннісний контекст виховання.

Щодо логіки проведення дискусії, виділяються такі її *фази*:

1. *Орієнтування*, що передбачає визначення мети, теми й добір інформації з обговорюваної проблеми.
2. *Оцінювання*, що пов'язане з упорядкуванням обговорюваної інформації, обґрунтуванням і груповою оцінкою результатів обговорення.
3. *Завершальна фаза*, що зорієнтована на зіставлення мети дискусії зотриманими результатами (Жуков, Петровская, 1991, с. 107).

Виокремлюються різні форми проведення дискусії, а саме: вільна, програмована та деяка проміжна, компромісна (Жуков, Петровская, 1991). Утім, у процесі формування соціокультурних цінностей можлива реалізація різних форм проведення дискусії, а саме:

- *вільне дискутування* – доцільне у форматі аксіозорієнтованої проблемної лекції;
- *програмоване* – ефективне у процесі обговорення аксіологічних проблем певних виховних ситуацій, ділових ігор.

Проте у процесі формування соціокультурних цінностей студентів ЗВО пріоритетною є компромісна форма дискусії, що поєднує тактику програмованості ведення дискусії з вільною стратегією дискусії.

Суттєвою умовою успіху дискусії є дотримання принципів її ведення, а саме: 1) добровільність участі; 2) усвідомленість проблеми; 3) зіставленість різних думок у процесі дискусії; 4) забороненість оцінних суджень;

5) можливість висловлювань лише від першої особи.

Отже, маємо констатувати певні переваги дискусії як методу формування соціокультурних цінностей.

1. У межах дискусійного кола кожний учасник має можливість висловлювати свої думки й почуття з приводу аналізованої виховної проблеми.

2. Логіка дискусії будується на засаді імпровізації, відсутності шаблонних оцінок.

3. Дискусія зорієнтована на створення середовища партнерської взаємодії, формування критичного мислення, вміння висловлювати свої думки, суб'єктної позиції особистості.

4. Дискусія надає можливість варіативності аналізу певної виховної ситуації, її інтерпретації відповідно до різних позицій.

5. Формувальна ефективність дискусії полягає у наданні можливості особистості здійснити свій ціннісний вибір.

6. У процесі дискусії створюється доброзичлива обстановка

взаємоприйняття, психологічної захищеності.

Діалог як метод формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи розглядається нами з точки зору В. Біблера, який доводить, що діалог дозволяє особистості зануритися в процес соціальних зв'язків у глибині власної свідомості. З точки зору науковця, філософа культуролога, діалог – це: «процес перетворення розгорнутих та відносно самостійних образів культури, її готових феноменів у культуру мислення, динамічну та розплавлену, конденсовану в точці» особистості, об'єктивно розвинена культура отримує суб'єктне визначення» (Біблер, 1990, с. 98–112). Важливим для нашого дослідження є думка М. Бахтіна, щодо діалогічного спілкування, який вважає, що діалог полягає не в дискусійності, а в діалозі свідомостей (Бахтин, 1979, с. 45).

В сучасному розумінні діалог базується на визначенні його як реальної і справжньої зустрічі суб'єктів, які є унікальними та неповторними і відкриваються один одному в їх універсальності та людяності (Дьяконов, 2007, с. 114).

Інноваційною модифікацією дискусії, діалогу є *«мозковий штурм»*, у процесі якого відбувається активне обговорення певних проблем та генерація нових ідей. Його суть полягає у формулюванні якомога більше ідей по відношенню до обговорюваної проблеми.

Мозковий штурм проводиться у кілька етапів:

1. Формулювання ідей на який відводиться 5–10 хвилин, під час якого учасники висловлюють власні будь які ідеї, які без різних коментарів та оцінок записуються.
2. Оцінка ідей цей етап триває 10–15 хвилин відбувається обговорення та надається оцінка чи оціноче судження, та викреслюються непродуктивні ідеї та думки.

Існують й інші варіанти використання цього методу:

- обговорення проблеми у маленьких групах з подальшим об'єднанням у більші;

- поєднання методу «мозковий штурм» з методом «перехресні групи», який передбачає обговорення оптимальних рішень у різних групах;
- продукування кількох різних ідей.

Варто наголосити, що нами розглядаються форми й методи формування соціокультурних цінностей мають колективний та груповий характер. Однак важливими й індивідуальні методи формування соціокультурних цінностей, зокрема таких як *самопізнання й самоусвідомлення що носять рефлексивний характер*, адже рефлексія має місце у складі соціокультурних цінностей.

Прикладами застосування методів самопізнання та самонавіювання є вправа «*Самоопис*» (Г. Селевко). Який полягає в тому, що студентам пропонується завдання: «складіть твір про свої внутрішні, психологічні якості, керуючись схемою «Я – багатогранне» (рольове; зовнішнє, внутрішнє; свідоме, неусвідомлене; поведінкове; минуле, сьогодення, майбутнє; фантастичне; ідеальне, реальне» (Селевко, Закатова, & Левина, 2000).

Використання вправи «*Учора, сьогодні, завтра*» (за О. Крупеніним). Суть вправи полягає в дописуванні фраз,яспрямовані на формування вміння порівнювати свої якості, досягнення в теперішньому з минулим і прогнозувати перспективи розвитку.

Написання аутоесе «*Мої провідні цінності: соціальне, культурне, особистісне*», «*Я – українець: мої національні цінності*», «*Мій життєвий ціннісноорієнтований шлях*».

Запропоновані вправи доцільно застосовувати під час формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього простору університету.

Також, запропоновані нами форми та методи, зорієнтовані на формування соціокультурних цінностей можуть використатися й позааудиторній роботі закладу вищої освіти.

Висновки до розділу 2

Для виявлення рівня сформованості соціокультурних цінностей нами розроблено діагностичний інструментарій, який включає критерії, показники, рівні та методики. Критеріями обрано ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий; рівні – низький, середній, високий; підібрано науково-апробовані методики: «Вивчення ціннісних орієнтацій» (автор П. Степанов), експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатова, О. Кравцова), анкета «Сформованість соціокультурних цінностей» (Е. Заредінова).

Проведене констатувальне дослідження дало змогу встановити, що 21,15% студентів перебувають на високому рівні сформованості соціокультурних цінностей; 33,9% респондентів володіють середнім рівнем та 43,9% опитуваних виявили низький рівень соціокультурних цінностей, що актуалізує потребу удосконалення досліджуваного процесу.

Розроблено модель формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, яка складається з цільового, змістового та результативного блоків. Так, цільовий блок включає мету та завдання. Змістовий компонент містить: зміст, форми (ціннісно зорієнтована лекція, «круглий стіл, ділова гра, квест), методи (кейс-метод, виховні задачі аксіологічної спрямованості, ціннісно-зорієнтовані задачі, дискусія, аутоесе «Мої провідні цінності: соціальне, культурне, особистісне», «Я – українець: мої національні цінності» тощо), педагогічні умов та принципи формування соціокультурних цінностей. Результативний блок моделі відображає кінцеві результати, а саме: сформованість соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, її структурних компонентів, що виражаються у критеріях та показниках.

Умовами формування соціокультурних цінностей є: організація освітнього процесу на засадах аксіологічного підходу; залучення майбутніх учителів до інтерактивних форм та методів на засадах партнерської взаємодії; застосування комплексу форм і методів формування соціокультурних

цінностей. Принципами є: принцип аксіологічної спрямованості освіти, людиноцентризму, принцип системності, принцип міждисциплінарності.

ВИСНОВКИ

Узагальнення отриманих результатів проведеного дослідження проблеми формування соціокультурних цінностей дає підстави стверджувати про досягнення поставленої мети та сформульованих завдань та дає підстави для формування висновків.

1. Вивчення науково-педагогічних досліджень дозволило сформулювати думку про те, що соціокультурні цінності є регуляторами життєдіяльності людини, що відображають у своєму змісті та структурі особливості об'єктивної дійсності та людину в усіх її об'єктивних характеристиках. Сьогодні соціокультурні цінності є складним міждисциплінарним феноменом, який досліджується філософією, соціологією, культурологією, психологією та педагогікою. Вони утворюють систему базових життєвих смислів та цінностей, детермінованих історією та культурою певного народу, які та виступають мотиваторами і регуляторами соціальних ставлень та поведінки особистості й репродукуються в процесі життєдіяльності майбутнього вчителя початкової школи.

2. У процесі аналізу наукової літератури нами виокремлено структурні компоненти соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи: ціннісно-мотиваційний (сукупність ціннісних орієнтацій, спонук до дії, інтересів, потреб, професійних бажань, ціннісних установок); когнітивний (система аксіологічних знань, які виступають теоретичною основою формування соціокультурних цінностей студентів закладів вищої освіти); діяльнісно-поведінковий (привласнення соціального досвіду, налагодження стосунків з об'єктивним світом, розвиток психічних функцій і здібностей здійснюється шляхом активної діяльності).

3. З метою перевірки рівнів сформованості соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи нами розроблено діагностичний інструментарій, який включає критерії, показники, рівні та методики. Критеріями обрано: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-

поведінковий; рівні – низький, середній, високий; підібрано науково-апробовані методики: «Вивчення ціннісних орієнтацій» (автор П. Степанов), експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатова, О. Кравцова), анкета «Сформованість соціокультурних цінностей» (Е. Заредінова). Результати констатувального дослідження дали змогу встановити, що 21,15% опитуваних перебувають на високому рівні сформованості соціокультурних цінностей; 33,9% респондентів володіють середнім рівнем та 43,9% майбутніх вчителів виявили низький рівень соціокультурних цінностей, що актуалізує потребу удосконалення досліджуваного процесу.

4. Розроблено модель формування соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, яка складається з цільового, змістового та результативного блоків. Так, цільовий блок включає мету та завдання. Змістовий компонент містить: зміст, форми (ціннісно зорієнтована лекція, «круглий стіл, ділова гра, квест), методи (кейс-метод, виховні задачі аксіологічної спрямованості, ціннісно-зорієнтовані задачі, дискусія, аутоесе «Мої провідні цінності: соціальне, культурне, особистісне», «Я – українець: мої національні цінності» тощо), педагогічні умов та принципи формування соціокультурних цінностей. Результативний блок моделі відображає кінцеві результати, а саме: сформованість соціокультурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, її структурних компонентів, що виражаються у критеріях та показниках.

Умовами формування соціокультурних цінностей є: організація освітнього процесу на засадах аксіологічного підходу; залучення майбутніх учителів до інтерактивних форм та методів на засадах партнерської взаємодії; застосування комплексу форм і методів формування соціокультурних цінностей. Принципами є: принцип аксіологічної спрямованості освіти, людиноцентризму, принцип системності, принцип міждисциплінарності.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективами подальшої наукової роботи є проведення експериментального дослідження перевірки ефективності запропонованої

моделі, умов, застосування форм, методів; вивчення зарубіжного досвіду формування соціокультурних цінностей; розкриття впливу соціокультурних цінностей вчителя початкової школи на формування молодшого школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев, Б. Г. (1998). *Человек как предмет познания*. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та.
2. Андрущенко, В. П. (2003). Соціокультурна динаміка ХХІ століття: пошук пріоритетів. *Пам'ять століть*, 4, 4–22.
3. Артимонова, Т. П. (2010). Соціокультурні пріоритети молоді: проблема визначення. *Вища освіта України*, 4 (39), 109–116.
4. Атрощенко, Т. (2017). Сутність феномену «міжетнічна толерантність». *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського: Педагогічні науки*, 2(57), 27–31.
5. Бакіров, В. С. & Ручка, А. О. (2013). Соціологія цінностей сьогодні. *Проблеми розвитку соціологічної теорії: Матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві»*. (2 лист. 2012 р., м. Київ). Київ: Логос, 5–17.
6. Балл, Г. О. (2000). *Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна активність і психолого-педагогічні орієнтири. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: Монографія. І. А. Зязюна (Ред.). Київ: Віпол.
7. Бахтин, М. М. (1979). *Эстетика словесного творчества*. С. С. Аверинцева & С. Г. Бочарова (Примеч.). 2-е изд. Москва: Искусство.
8. Безкоровайна, О. В. (2014). Формування міжкультурної толерантності студентів-філологів у контексті аксіологічної парадигми. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*: Зб. ст. Ялта: РВВ КГУ. (Вип.40. Ч.1.), 35.
9. Беспалько, В. П. (1971). *Элементы теории управления процессом обучения. Ч. 2 (Измерение качества процесса обучения)*. Материалы лекций, прочитанных в Политехническом музее на факультете программированного обучения. Москва: Знание.
10. Бех, І. Д. (1997). Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і*

психологія, 1, 127–130.

11. Бех, І. Д. (2006). *Виховання особистості: Сходження до духовності*. Київ: Либідь.
12. Библер, В. С. (1990). *От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век*. Москва: Политиздат.
13. Білоцерківська, Н. Г. (2009). *Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін*. (Дис. канд. пед. наук). Харків.
14. Болотіна, В. Ю. (1997). Моральні цінності підростаючого покоління. *Цінності освіти і виховання: Наук. метод. зб. О. В. Сухомлинської* (Ред.). Київ, 19–21.
15. Бондаренко, О. В. (2008). Українська ментальність в розмаїтті національних ментальних формоутворень й архетипів: історико-культурний аспект. *Гуманітарний вісн. ЗДІА*. (Вип. 32), 66–78.
16. Боришевський, М. Й. & Грибенюк, Г. С. (2007). Патріотизм як духовна цінність у контексті соціального буття особистості. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* С. Д. Максименка (Ред.). (Вип. 32). 518 с.
17. Борінштейн, Є. Р. (2013). Розробка теорії соціокультурної трансформації у вітчизняній та зарубіжній науці: точка зору соціальної філософії. *Вісник Севастопольського НТУ. Серія: Філософія*, 141, 12–16.
18. Бреусенко, О. А. (2000). *Динаміка ціннісно-сислової сфери особистості в умовах екзистенціальної кризи*. (Автореф. дис. канд. психологічних наук). Київ.
19. Ващенко, Г. (1994). *Виховний ідеал: Підруч. для педагогів, вихователів молоді і батьків*. (Вид. 3-тє). Полтава: Полтавський вісн., Т. 1.
20. Вебер, М. (1994). *Избранное. О некоторых категориях понимающей социологии*. Москва: Юрист. (Лики культуры).
21. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (2009). В. Т. Бусел (Уклад., голов. ред.). Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун».

22. Волкова, Н. П. (2001). *Педагогіка: Посіб. для студентів вищих навч. закладів*. Київ: Академія.
23. Галицька, М. М., (2014). Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс* 2, 23–32.
24. Гончар, Л. В. (2017). *Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: Монографія*. Київ: ТОВ «Задруга».
25. Гончаренко, С. У. (2008). *Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям*. Київ; Вінниця: ДОВ «Вінниця».
26. Гребінь, С. М. (2014). *Дитинство як соціокультурний феномен: соц.-філос. аналіз*. (Дис. канд. філос. наук). Запоріжжя.
27. Гуноев, И. С. (2010). *Социокультурная ценность труда: глобальный и национальный аспекты*. (Дис. канд. филос. наук). Ростов-на-Дону.
28. Гусинский, Э. Н. & Турчанинова, Ю. И. (2000). *Введение в философию образования*. Москва: Логос.
29. *Диагностика и развитие компетентности в общении*. Москва: Изд-во МГУ.
30. Долженко, В. О. (2006). *Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганськ.
31. Дьяконов, Г. В. (2007). *Основы диалогического подхода в психологической науке и практике*. Кировоград: РИО КГПУ им. В. Винниченко.
32. Желанова, В. В. (2013). *Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія: Монографія*. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка».
33. Жуков, Ю. П., Петровская, Л. А. & Растянников, П. В. (1991).
34. Закон України «Про вищу освіту» 01.07.2014 р. Відновлено <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
35. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. Відновлено з

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

36. Занюк, С. С. (2002). *Психологія мотивації*: Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. Київ: Либідь
37. Заредінова, Е. Р. (2017). Культурні та особистісні цінності: логіка взаємозв'язку. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*, 2 (57), 197–201. (Серія: «Педагогічні науки»).
38. Заредінова, Е. Р. (2019). Соціокультурні цінності: системно-структурний аналіз. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 23, 122–133.
39. Заредінова, Е. Р. (2020). Форми і методи формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. (Вип. 69), 141–145.
40. Зелюк, В. М., Моргун, В. Ф. & Устименко, Т. А. (2011). *Особистість в освіті: парадигма культури*: Монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ».
41. Кавалеров, А. А. (2002). *Цінність у соціокультурній трансформації*. Одеса: Астропринт.
42. Каган, М. С. (1997). *Философская теория ценности*. Санкт-Петербург: Петрополис.
43. Калуга, В. Ф. (2016). *Ідентичність та самоідентичність як соціокультурні феномени суспільного буття людини: гендерні та екзистенціальні виміри*. (Дис. д-ра філос. наук). Київ.
44. Калюжна, Т. Г. (2012). *Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти*: Монографія. О. В. Уваркіної (Ред.). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова.
45. Канішевська, Л. В. (2011). Змістова структура соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 43, 187–192.
46. Кант, И. (1966). *О педагогике. Идеи эффективного воспитания*. (Соч. в 6

- т.). Москва: Мысль, Т. 2, 351–353.
47. Койкова, Е. І. (2008). *Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганськ.
 48. Компанієць, В. (2003). Толерантність як соціально-педагогічне явище в соціокультурному контексті: проблема соціального виховання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр.* Київ; Житомир: Вид-во Волинь, Кн. 1.
 49. *Концепція національно-патріотичного виховання молоді*. Відновлено з http://petschool.at.ua/publ/vchitelju/koncepcija_nacionalno_patriotichnogo_vihovannja_molodi/6-1-0-54.
 50. Кребер, А. & Парсонс, Т. *Понятие культуры и социальной системы*. Восстановлено с <http://kk.convdocs.org/docs/index-153275.html>.
 51. Кремень, В. Г. (2011). Структурна модернізація освіти в контексті цивілізаційних змін. *Педагогіка і психологія*, 2, 5–13.
 52. Крячко, В. І. (2012). *Соціодіагностичний ракурс української ментальності*: Монографія. Київ: НВП „Інтерсервіс”.
 53. *Культура и ценности*: Сб. науч. трудов. Тверь: Твер. гос. ун-т, 17–26.
 54. *Культурология: теория та історія культури* (2004): Навч. посіб. І. І. Тюрменко & О. Д. Горбула (Ред.). Київ: Центр навч. літ.
 55. Кулюткин, Ю. Н. (1990). Психологические особенности деятельности учителя: мышление учителя. Москва: Педагогика.
 56. Лар’яновський, І. *Соціокультурні трансформації та проблемацінностей*. Відновлено з http://www.rusnauka.com/32_PWMN_2009/Philosophia/55145.doc.htm
 57. Лейси, Х. (2001). *Свободна ли наука от ценностей? Ценности и научное понимание*. Л. В. Сурковой, В. А. Яковлева & А. И. Панченко (Пер.). В. А. Яковлева (Ред.). Москва.
 58. Леонтьев, А. Н. (1977). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Политиздат.

59. Леонтьев, В. Г. (2002). *Мотивация и психологические механизмы ее формирования*. Новосибирск: Изд-во пед. ун-та.
60. Леонтьев, Д. А. (1996). Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Вопросы философии*, 4, 15–26.
61. Лозко, Г. (1996). Етнічні складники українського характеру (за Ю. Липою). *Мала енциклопедія етнодержавництва*. Київ: Генеза
62. Лотце, Г. Р. (1882). *Основания практической философии*. Санкт-Петербург.
63. Майборода, О. & Обушний, М. (2005). Національна політика в умовах розбудови української держави (аналітичний огляд). *Політологічний вісник*. Київ: Либідь.
64. Малихін, О. В. (2009). *Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект*: Монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім.
65. Мардахаев, Л. В. (2003). *Социальная педагогика*: Учеб. для студентов высш. учебных заведений. Москва.
66. Маркова, А. К. (1996). *Психология профессионализма*. Москва: Междунар. гуманитарный фонд «Знание».
67. Маслова, В. А. (2001). *Лингвокультурология*: Учеб. Пособие для студентов высш. учеб. заведений. Москва: Высш. образование.
68. Махотин, Д. А. *Интерактивное обучение на уроках экономики*. Восстановлено с <http://som.fio.ru/getblob.asp?id=10017463>.
69. Мясищев, В. Н. (1982). Структура личности и отношение человека к действительности. *Психология личности*: Тексты. Ю. Б. Гиппенрейтер & А. А. Пузыря (Ред.). Москва: Изд-во МГУ, 35–
70. *Національно-патріотичне виховання в Україні* (2019): наук.-допоміж. бібліогр. покажч. НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Л. І. Страйгородська & Л. О. Пономаренко (Упоряд.). Л. Д. Березівська (Наук. ред.). Л. О. Пономаренко (Бібліогр. ред.). Київ: [б. в.].

71. Новікова, Т. Л. (2011). До проблеми формування соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Ун-ту «Україна»*, 4, 123–126. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2011_4_28.
72. Огнев'юк, В. (2003b). Навчання і виховання як соціоцентричні цінності. *Вища освіта України*, 4, 15–20
73. Оссовский, В. Л. (1986). *Ценности профессиональной деятельности*. (Автореф. дис. д-ра филос. наук). Київ.
74. Панфилова, А. П. (2006). *Игровое моделирование в деятельности педагога*. В. А. Сластенина & И. А. Колесниковой (Ред.). Москва: Академия.
75. Парсонс, Т. (1998). *Система современных обществ*. Л. А. Седова & А. Д. Ковалева (Пер.). Москва: Аспект Пресс.
76. Парсонс, Т. (2002). *Очерк социальной системы. О социальных системах*. А. Харраша (Пер.). В. Ф. Чесноковой & С. А. Белановского (Ред.). Москва: Акад. проект, 545–687.
77. *Педагогика* (2005): большая современная энциклопедия Е. С. Рапацевич (Авт.-сост.). Минск: Современ. слово.
78. *Педагогический энциклопедический словарь* (2002). Б. М. Бим-Бад (Ред.). Москва: Большая рос. энцикл.
79. *Педагогічна майстерність* (1997): Підручник. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко & І. Ф. Кривонос та ін. Київ: Вища школа.
80. Пелех, Ю. В. (2010). *Теоретико-методичні засади ціннісно-смислової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності*. (Автореф. дис. докт. пед. наук). Київ.
81. Петінова, О. Б. (2002). Проблема цінності в філософії. *Культура народів Причорномор'я*, 36, 183-186.
82. Пономаренко, Я. І. (2012). Особливості впливу соціокультури на формування особистості. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки*

- філос.ф-ту – 2012»*: Матеріали доп. та виступів (18–19 квіт., 2012 р.). А. Є. Конверський (Редкол.). Київ: Видав.-полігр. центр «Київський університет», Ч. 3, 122–123.
83. Потапчук, Т. В. (2015). *Теоретико-методичні основи формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів*. (Автореф. дис... д-ра пед. наук). Київ.
 84. Потуй, Ю. П. (2013). Професійні цінності: сутність і роль у формуванні особистості сучасного фахівця. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. (Вип. 33), 331–337.
 85. *Процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві* (2014). О. М. Балакірева, Ю. В. Середа & Д. А. Дмитрук. Кол. монографія. О. М. Балакіревої (Ред.). Київ.
 86. Радчук, Г. К. (2009). *Аксіопсихологія вищої школи*: Монографія. Тернопіль: ТНПУ.
 87. Радчук, Г. К. (2012). Психологічні засади професійного аксіогенезу. *Психологія особистості*, 1 (3), 99–108.
 88. Риккерт, Г. (1912–1913). *Ценности жизни и культурные ценности*, Кн. I, II, 1–35.
 89. Рубинштейн, С. Л. (1973). *Человек и мир. Проблемы общей психологии*. Москва, 255–385.
 90. Рубинштейн, С. Л. (1996). *Проблемы общей психологии*. 2-е изд. Москва: Педагогика.
 91. Руснак, І. С. & Іванчук, М. Г. (2008). *Педагогіка і психологія вищої школи*: Навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута.
 92. Ручка, А. О. (2012). Цінності і смисли як компоненти соціокультурної реальності. *Смислова морфологія соціуму*. Н. Костенко (Ред.). Київ: Інститут соціології НАН України, 91–123.
 93. Савінова, Н. С. (2007). *Особистісно орієнтоване виховання учнівської молоді: теорія і методика*: Навч.-метод. посіб. Рівне: РДГУ.
 94. Садыкова, З. Р. (2015). *Трансформация социокультурных ценностей в*

- контексте исторического сознания.* (Дис. канд. филос. наук). Уфа.
95. Селевко, Г. К., Закатова, И. Н. & Левина, О. Г. (2000). *Познай себя.* Москва: Народное образование. (Самосовершенствование личности) (Профессиональная библиотека учителя).
 96. Семиченко, В. А. (2004). *Проблемы мотивации поведения и деятельности человека: модульный курс психологии.* Модуль «Направленность»: (Лекции, практ. занятия, задания для сам. работы). Киев: Миллениум.
 97. Сисоєва, С. О., Кристопчук, Т. Є. (2013). *Методологія науково-педагогічних досліджень.* Рівне: Волинські обереги.
 98. Скотна, Н. & Стець, М. (2012). Особливості етнічної та національної ідентичності. *Молодь і ринок*, 8 (91), 6–10.
 99. Смотрицкий, Е. Ю. (2003). *Схемы по философии (этика, аксиология, мировоззрение):* Метод. пособие. Днепропетровск.
 100. Сокол, І. М. (2014). Класифікація квестів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* (Вип. 36 (89)), 369–374
 101. Солодка, А. (2014). Крос-культурний тренінг: фасилітація взаємодії. *Науковий вісник Мелітопольського державного університету. Серія: Педагогіка*, 1 (12), 103–109.
 102. Сорокин, П. А. (2000). *Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики права и общественных отношений.* Санкт-Петербург: РХГИ.
 103. Степанов, П. В. & Степанова, И. В. (2007). *Диагностика, анализ и планирование процесса воспитания в школе:* Текст. Методическое пособие. Москва: Центр «Педагогический поиск».
 104. Ткачова, Н. О. (2006b). *Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі:* Монографія. Луганськ: ЛНПУ ім. Т. Г. Шевченка; Харків: Каравелла.
 105. Хараджи, М. В. (2011). Теоретико-методологічні засади дослідження

- міжетнічної толерантності. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*: Зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ ім.М. П. Драгоманова, Вип. 5, 160–174.
106. Хекхаузен, Х. (1986). *Мотивация и деятельность*. (В 2 т.).Б. М. Величковского (Ред.). Москва, Т. 1.
 107. Чаркіна, Т. І. (2017). Теоретичні аспекти формування полікультурних компетенцій в сучасному освітньому просторі. *Науковий вісник. Серія: Філософія*. Харків: ХНПУ. (Вип. 47), Ч. II, 138–146.
 108. Чорна, Л. В. (2017). *Ідеал як соціокультурний феномен у дискурсі модерну та постмодерну*. (Автореф. дис. докт. філос. наук). Київ.
 109. Шайгородський, Ю. (2009). Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*, 4, 65–73.
 110. Шевченко, О. В. (2003). Формування національної ідентичності як компонента Я-образу особистості. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*. С. Д. Максименка, В. Т. Циби & Ю. Ж. Шайгородського (Ред.). Київ, 409–420.
 111. Ягодзінський, С. М. (2016). *Соціокультурний потенціал глобальних інформаційних мереж*. (Дис. д-ра філос. наук). Київ.

Опис соціокультурних цінностей

(узагальнено Заредіною Е)

Галузь наукового пізнання	Контекст трактування соціокультурних цінностей
1	2
Соціологія	- дослідження цінностей у площині соціокультурної реальності (П. Сорокін); - дослідження цінностей у межах соціології цінностей (В. Бакіров, Н. Костенко, А. Ручка); - дослідження цінностей у контексті «ціннісної зміни» (А. Вардомацький, В. Гарилюк, А. Ручка, Н. Трикоз); - дослідження цінностей у контексті моделей ціннісної зміни (Р. Інглгарт, Е. Ноель- Нойман, Г. Клагес).
Культурологія	- дослідження цінностей у межах соціокультурної діяльності (А. Соколов, Т. Спіріна, А. Флієр) та соціокультурного простору (Б. Мосальов, В. Степанов); - трактування ціннісних моделей як «семантичних конгломератів» (К. Алексейчук).
Психологія	Дослідження цінностей у форматі відомих психологічних теорій: - культурно-історичної теорії (Л. Виготський); - смислової концепції (Д. Леонтьєв); - аксіологічної психології особистості (З. Карпенко, Є. Карпенко, В. Мицько, Г. Радчук); - дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій (М. Рокич); культурних ціннісних орієнтацій (Ш. Шварц).

Педагогіка	- дослідження цінностей у межах педагогічної аксіології (І. Бех, Т. Калюжна, В. Крижко, В. Сластьонін, Н. Ткачова, Г. Чижакова); - у форматі аксіопедагогіки (Ю. Пелех); - у контексті концепції особистісно зорієнтованого виховання (І. Бех).
-------------------	---

**Структура, критерії та показники
соціокультурних цінностей студентів**

(розроблено автором)

Критерії / показники	Методики
Ціннісно-мотиваційний ціннісне ставлення до ментальності, традицій інших народів та представників етнічних та соціальних груп; комунікація та взаємодія з іншими національностями на засаді міжкультурної толерантності; наявність почуття ідентичності та приналежності до української нації, держави; прагнення примножувати надбання та традиції українського народу; любов до Батьківщини, ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності, яка буде реалізовуватись з метою збагачення національних благ, благ держави, ціннісне ставлення до себе, самоповага.	Методика «Вивчення ціннісних орієнтацій» (автор П. Степанов)
Когнітивний критерій знання традицій інших народів; знання культури і традицій українського народу; знання ключових цінностей сучасного українського суспільства; розуміння поняття «патріотизм»; знання ціннісних аспектів майбутньої професії – вчитель початкових класів; самоусвідомлення свого «Я», наявність самоповаги, самооцінки; розуміння внутрішнього світу інших людей та розуміння соціуму у якому ти живеш; усвідомлення колективних дій у певному соціумі.	Анкета «Сформованість соціокультурних цінностей» (Е.Заредінова)
Діяльнісно-поведінковий	«Індекс толерантності»

критерій досвід діяльності на основі сформованих соціокультурних цінностей; уміння взаємодіяти та кумунікувати з представниками інших національностей; вміння організовувати свою діяльність відповідно до базових цінностей сучасного українського суспільства; діяльність на благо Батьківщини, сформованість патріотизму; ціннісне ставлення до професійної діяльності та виконання її з метою примноження культури нації;	(Г. Солдатова, О. Кравцова).
--	-------------------------------------

Додаток В

Методика «Вивчення ціннісних орієнтацій»

(автор П. Степанов)

Інструкція. Оцініть за шкалою: – 5, – 4, – 3, – 2, – 1, 0, 1, 2, 3, 4, 5 (де – 5 – мінімальний бал (ні, абсолютно не згоден), 5 – максимальний бал (так, абсолютно згоден)). Вам необхідно обрати одну відповідь (певний бал), що найбільш повно характеризує Ваш стан. Довго не міркуйте, в анкеті немає правильних чи неправильних відповідей. Отже, оцініть рівень інтенсивності Ваших потреб, бажань, прагнень.

Потреби, мотиви, інтереси, ідеали, потяги, устремління, установки, бажання, прагнення		Бал
Макроцінності	1. Ціннісне ставлення до культур та традицій інших народів та представників етнічних і соціальних груп:	
	рівноправність між представниками різних культур;	
	взаємна повага, доброзичливість та терпиме ставлення всіх членів того чи іншого суспільства до інших соціальних, культурних та інших груп;	
	свобода віросповідання за умови, що це не ущемляє права і можливості представників інших конфесій;	
	відмова від негативних стереотипів в сфері міжетнічних і міжрасових відносин та в стосунках між статями;	
	доброзичливість і терпиме ставлення до представників різних груп і груп у цілому.	
	2. Потреба в комунікації та взаємодії з представниками інших національностей на засаді міжетнічної, міжкультурної толерантності:	
	вивчати іноземну мову з метою поглиблення знань, щодо культур та традицій інших народів для розуміння та взаємодії з їх представниками;	
	створити атмосферу спілкування без шанобливого ставлення до «чужої» культури неможливо;	
	щоденні контакти студентів різних національностей формують у них уявлення один про одного, створюють доброзичливе і шанобливе ставлення незалежно від їх етнічної приналежності, виховують терпимість до традицій і звичаїв, релігійних вірувань іншого народу;	
	в процесі міжкультурної взаємодії відбувається збагачення національного	

	самовизначення;	
	для усвідомлення глобальних процесів у світі необхідне розуміння і прийняття інших культурних цінностей.	
Мезоцінності	3. Мотивація усвідомлення традицій та сучасних культурних надбань українського народу:	
	прагнення до розкриття особистісних характеристик, притаманних українському народу;	
	зацікавленість у взаємозв'язку між історією українського суспільства та формуванням ментальності;	
	зацікавленість в інформації відносно формування таких рис українського менталітету, як: емоційність, індивідуалізм, толерантність, переживання негоці, працьовитість, єдність з природою, пошана до жінки;	
	зацікавленість у літературі та теле-, радіопродуктах, які розкривають глибину та красу українського етносу.	
Мікроцінності	4. Ціннісне ставлення особистості до своєї Батьківщини, мотив ідентичності і почуття приналежності до української нації:	
	інтерес до культури та традицій своєї Батьківщини;	
	при необхідності громадяни повинні захищати цілісність своєї країни;	
	громадяни України повинні відстоювати позиції українського народу;	
	в кожній українській сім'ї повинні бути предмети національного побуту;	
	звичаї українського народу дуже гарні, правильні та глибокі, в кожній сім'ї необхідно їх дотримуватись.	
	5. Ціннісне ставлення до майбутньої професії, потяг до професійної самореалізації, досконалості:	
	подобається обрана професія;	
	з задоволенням проходжу практику або чекаю на проходження практики за спеціальністю;	
	прагнення присвятити себе роботі з дітьми;	
	обрана мною професія одна з найважливіших професій у суспільстві;	
	обрана мною професія дуже творча та сприяє самовдосконаленню;	
	інтерес до статей, публікацій, відео, фільмів які розкривають професійні тонкощі майбутньої спеціальності.	
	6. Ціннісне ставлення до себе (Я-концепція, самоповага, самооцінка):	
	вірю в себе навіть тоді, коли нездатний впоратися зі своїми проблемами;	
	я впевнений у собі;	
	я не соромлюсь проявляти свої почуття;	
	самоаналіз завжди необхідний для розвитку людини;	
	у мене достатньо гарних якостей;	
	я вважаю, що людині потрібно завжди працювати над собою,	

	вдосконалюватись;	
	мені завжди вдається бути щирим;	
	відповідальність дуже важлива якість характеру, я завжди доводжу справи до кінця, відповідаю за свої вчинки.	
	7. Ціннісне ставлення до взаємодії, спілкування з іншими людьми на засаді емпатії як форми раціонально-емоційно-інтуїтивного відображення іншої людини:	
	для мене важливе спілкування з іншими людьми;	
	у взаємодії я намагаюсь зрозуміти іншу людину, мотиви її поведінки та вчинків;	
	я відчуваю емоційні стани інших людей;	
	я здатен впливати на емоційні стани людей;	
	у спілкуванні та взаємодії з іншими особистість розвивається;	
	я не оцінюю людину по першому враженню, для мене важливо пізнати її в процесі спілкування;	
	я чутливий до переживань інших людей.	

Знання соціокультурних цінностей

(Г. Солдатова, О. Кравцова).

Інструкція. Оцініть за шкалою: – 5, – 4, – 3, – 2, – 1, 0, 1, 2, 3, 4, 5 (де –5 – мінімальний бал (абсолютно не володію), 5 – максимальний бал (володію глибокими знаннями)). Вам необхідно обрати одну відповідь (певний бал), що найбільш повно характеризує рівень Ваших знань за окремими темами. Довго не міркуйте, в анкеті немає правильних чи неправильних відповідей. Отже, оцініть рівень інтенсивності Ваших аксіологічних знань та різних уявлень у контексті соціокультурних цінностей.

Знання та різні уявлення у контексті соціокультурних цінностей		Бал
Маю	1. Дайте відповідь на питання «Які знання, уміння та навички необхідні для побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей?»	
	2. Знання культури та традицій інших народів:	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій найближчих народів: молдован, поляків, білорусів, росіян (свята, усна народна творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.)	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій європейських народів: французів, німців, англійців, шотландців, іспанців, італійців, португальців (свята, усна народна творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.)	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій народів західної Азії: турки, вірмени, грузини, азербайджанці, ізраїльтяни, іракці, сірійці, араби (свята, усна народна творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.)	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій народів східної Азії: китайці, монголи, японці, корейці (свята, усна народна творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.)	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій народів південної Азії: афганці, індуси, іракці, пакистанці, непальці (свята, усна народна творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.)	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій народів центральної Азії: казахи, киргизи, туркмени, узбеки (свята, усна народна творчість, значення імен, народні іграшки, звичаї, ремесла та ін.)	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій народів Африки: єгиптяни, марокканці, нігерійці, алжирці (свята, усна народна творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.)	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій народів Північної Америки: канадці, американці, мексиканці, кубинці (свята, усна народна	

	творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.).	
	Я володію знаннями щодо культури та традицій народів Південної Америки: бразильці, аргентинці, колумбійці (свята, усна народна творчість, значення імен, іграшки, звичаї та ін.)	
	3. Знання щодо побудови ефективної взаємодії з представниками різних національностей:	
	володію російською мовою;	
	володію англійською мовою;	
	володію французькою мовою;	
	володію німецькою мовою;	
	володію іншими мовами (за кожен мову ставимо 5 балів);	
	обізнаний у особливостях жестів та міміки різних народів;	
	володію основними знаннями щодо культурних особливостей інших народів, які допомагають у становленні взаємовідносин;	
	активно спілкуюсь з представниками інших країн (студенти, Інтернет, подорожі).	
Мезоцінності	4. Знання культури та традицій українського народу:	
	знання національних свят;	
	особливості проведення традиційних свят та їх походження;	
	знання українських народних пісень, казок, прислів'їв;	
	обізнаність в історії України;	
	знання щодо національного одягу;	
	знання видатних діячів культури України;	
	володію українською розмовною та письменною мовою;	
	я добре усвідомлюю, чим українська нація відрізняється від інших.	
	5. Перерахуйте базові цінності українського суспільства:	
	6. Знання базових цінностей сучасного українського суспільства:	
	я орієнтуюсь у знаходженні різних міст на території України;	
	володію знаннями відносно національної символіки;	
	знаю та виконую національний гімн;	
	знаю основні закони України;	
	знаю найвідоміших земляків, що прославили нашу країну	
	можу назвати основні історичні події, що були важливі для становлення українського суспільства;	
	орієнтуюсь у місцезнаходженні культурно-історичних місць на території держави;	
	володію знаннями відносно традицій та ментальності українського народу.	

Мікроціннос	7. Знання сутності патріотичних цінностей (оцініть за шкалою: – 5, – 4, – 3, – 2, – 1, 0, 1, 2, 3, 4, 5 (де – 5 – мінімальний бал (абсолютно не згоден з твердженням), 5 – максимальний бал (абсолютно згоден))):
	я вважаю себе патріотом;
	любов та повага до Батьківщини;
	почуття обов'язку перед Батьківщиною;
	самопожертва заради Батьківщини;
	національна самосвідомість, гордість, приналежність до своєї нації, народу;
	бажання працювати для процвітання Батьківщини;
	любов до рідного дому, місця, в якому живеш;
	повага до української історії, культури, традицій, вірувань.
	Патріотизм – це
	Якими якостями повинен володіти патріот?
	8. Знання про аксіологічні аспекти майбутньої професії (оцініть за шкалою: – 5, – 4, – 3, – 2, – 1, 0, 1, 2, 3, 4, 5 (де – 5 – мінімальний бал (абсолютно не згоден з твердженням), 5 – максимальний бал (абсолютно згоден))):
	Я вибрав дану професію тому, що...
	професія впливає на становлення особистості учня;
	впливає на формування патріотичних почуттів;
	впливає на духовний розвиток;
	моя професія є однією з найважливіших професій;
	педагог зацікавлює учнів для подальшого поглиблення знань та навичок.
	9. Знання щодо самоусвідомлення власного «Я», самоповага, самооцінка:
	завжди розумію, чим викликані мої вчинки;
	визнаю свою неправоту в суперечці з іншими, якщо неправий;
	я можу відповісти на питання, ким я хочу стати у майбутньому;
	у мене є чіткі довгострокові цілі та на найближчий час;
	читаю книги, статті з психології, що сприяють самоусвідомленню;
	відвідую тренінги, заняття, он-лайн семінари для кращого пізнання себе;
	адекватно оцінюю свої можливості при постановці мети;
	контролюю свої емоції та розумію природу їх виникнення;
	я розумію, над якими якостями мого характеру мені потрібно працювати, щоб досягти поставлених мною цілей.

Додаток Д

Анкета «Сформованість соціокультурних цінностей»

(Е. Заредінова)

Досвід та діяльність у контексті соціокультурних цінностей		Бал
Макроцінності	1. Досвід діяльності на основі реалізації соціокультурних цінностей:	
	беру участь у заходах, спрямованих на відстоювання прав національних меншин;	
	здіяний у волонтерських програмах, метою яких є пропаганда соціокультурних цінностей;	
	беру участь у тренінгах та семінарах з толерантності та правам людей;	
	проводжу зняття, тренінги по формування толерантності та реалізації прав людини;	
	беру участь у міжнародних стажуваннях;	
	є учасником проекту обмін досвідом, приймаю іноземних студентів вдома;	
	допомагаю іноземним студентам адаптуватись у навчальному закладі;	
	організую та беру участь у заходах, спрямованих на реалізацію соціокультурних цінностей.	
	2. Готовність комунікувати та взаємодіяти з представниками інших національностей:	
	спілкуюсь з представниками інших національностей у Інтернеті;	
	у мене є друзі-іноземці;	
	беру участь у міжнародних стажуваннях;	
	люблю подорожувати, знайомитись з місцевими жителями, спілкуватись з ними;	
	з задоволенням спілкуюсь з представниками національних меншин, нам є чому повчитись один в одного;	
	вважаю цілком нормальним шлюб з представником іншої національності, можу допустити такий варіант для себе;	
Мезоцінності	3. Уміння організувати свою діяльність суголосно базовим цінностям сучасного українського суспільства:	
	беру участь у святкуваннях українських свят та в їх організації;	
	виконую національний гімн;	
	беру участь у акціях, що відстоюють цінності українського народу;	

Логіка проведення ділової гри аксіологічної спрямованості

Етапи гри	Типи моделей	
	Ігрова модель	Імітаційна модель
Цілепокладання	Ігрові цілі	Виховні цілі
Розподіл ролей відповідно до мети предмету гри	Опис ролей; створення образу ролі; інструктування стосовно виконання ролі	З'ясування предмету гри відповідно до умов формування соціокультурних цінностей студентів
Аналіз сценарію гри та якості програвання ролей учасниками гри	З'ясування змісту гри (послідовність, характер дій гравців, визначення поведінкових протиріч)	Визначення якісного та кількісного складу учасників, їх стосунків, розташування у просторі
Підбиття підсумку й оцінювання результатів гри	Реалізація принципів та правил гри	Самоконтроль аксіо-зорієнтованих рішень та дій